ดรรชนีมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ฟร 79836

การวิจัยและพัฒนาการของวงดนตรีพื้นบ้าน : กรณีศึกษาวงแกนอีสาน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

นางสาวดไนยา ก้อนแก้ว

แกนอีสาน -- ไทย
ดนตรีพื้นบ้าน -- ไทย

หอสมุดสถาบันราชภัฏมหาสารคาม
วันรับ.....
วันลงทะเบียน 3 มิ.ย. 2550
เลขทะเบียน ท. 2.06375
เลขเรียกหนังสือ 781.62 ด195ก 2549

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ปี พ.ศ. 2549

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการศึกษาวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาอย่างสูงยิ่งจากผู้ช่วยศาสตร์ตราจารย์ ชมพูนุช เมฆเมืองทองที่ได้ให้คำปรึกษาและแนะนำให้ผู้วิจัยได้มีแรงบันดาลใจในการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ พิษณุ เข็มพิลา ผู้ให้คำแนะนำ และอนุเคราะห์ด้านข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตร์ตราจารย์กฤษดา ศรีธรรมาที่ให้คำแนะนำในด้านข้อมูลและอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ พิราภรณ์ พันธุ์มณี ผู้ให้คำแนะนำ และเป็นกำลังใจในการปฏิบัติงานให้สำเร็จไปด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่สำนักศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามที่อนุเคราะห์ข้อมูลด้านต่างๆเกี่ยวกับวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน

ขอขอบคุณ นักศึกษาที่ร่วมแสดงในวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสานที่ให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูล การถ่ายทอด เป็นอย่างดี

ทั้งนี้ผู้วิจัยขอน้อมขอบพระคุณทุกๆท่านไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

นางสาว ดไนยา ก้อนแก้ว

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ชื่อเรื่อง การวิจัยและการพัฒนาวงดนตรีพื้นบ้าน กรณีศึกษาวงแกนอีสาน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ผู้วิจัย นางสาว ดไนยา ก้อนแก้ว
มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าวิจัยครั้งนี้ความมุ่งหมายเพื่อวิจัยและพัฒนาวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสานของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารและภาคสนามด้วยการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ชม จำนวน 20 คน เสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

การศึกษาวิจัยเรื่องการวิจัยและการพัฒนาวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสานของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ทำให้ทราบถึง พัฒนาการ องค์ประกอบ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยพบว่าวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสานได้กำเนิดและดำรงอยู่ได้ด้วยการอนุรักษ์จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งทำให้มีวัฒนธรรมการถ่ายทอดเพิ่มขึ้นมาจากการพัฒนาการและองค์ประกอบในด้านต่างๆซึ่งการถ่ายทอดในปัจจุบันวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสานได้เป็นส่วนหนึ่งของสำนักศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามและมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อเป็นตัวอย่างให้กับเยาวชนทำให้เยาวชนเล็งเห็นคุณค่าและวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันสร้างอาชีพเสริมในระหว่างการศึกษาได้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

TITLE Studying to do seaching in this time the purpose is to analyze and develop the native band Gan Esarn of Rachapat Mahasarakarm University.

AUTHOR Danaiya Gongaew

UNIVERSITY Rachapat Mahasarakarm University.

ABSTRAC

Studying to do seaching in this time the purpose is to analyze and develop the native band Gan Esarn of Rachapat Mahasarakarm University. By doing education from the document and to do obderving through those who come see the show about 20 persons. Send out the result of the education by describing and analyze the result of education so as :- Studying about analyzing and developing the native band Gan Esarn of Rachapat Mahasarakarm University makes us to know development, organization problem and obstacle to be happening to the native band Gan Esarn.

Analyst has learned analyzing and found that the native band Gan Esarn has been born and still stayed by conserving from one to another, so it has been happened the culture more learning from development and organization in several ways. Now a day learning the native band Gan Esarn is a part of cultural section of Rachapat Mahasarakarm University and has been developed to suit to the present event to be the sample of the young to understand the valve of the native culture and bring them to spend daily life for the special career during studying.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	
	ภูมิหลัง	1
	ความมุ่งหมายของการวิจัย	3
	ขอบเขตของการวิจัย	3
	ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	4
	นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง	4
	กรอบแนวคิดและทฤษฎีการวิจัย	5
	วิธีดำเนินการวิจัย	6
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎี	9
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน	13
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับดนตรีพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านอีสาน	16
	องค์ประกอบของดนตรีพื้นบ้านแกนอีสานมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม	22
	องค์ประกอบด้านดนตรี	22
	องค์ประกอบด้านรูปแบบการแสดงและประดิษฐ์ท่ารำ	27
	องค์ประกอบด้านเครื่องแต่งกาย	30
	องค์ประกอบด้านชุดการแสดง	31
	องค์ประกอบด้านการเผยแพร่และถ่ายทอด	33
3	ประวัติความเป็นมาของดนตรีพื้นบ้านแกนอีสานของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม	
	ประวัติความเป็นมาของจังหวัดมหาสารคาม	36
	สภาพทางภูมิศาสตร์	41
	ลักษณะของภูมิประเทศและโครงสร้างทางธรณีวิทยา	42
	การปกครอง	43
	ประวัติความเป็นมาของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม	49

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บทที่ หน้า

ประวัติความเป็นมาของดนตรีพื้นบ้านแกนอีสานของมหาวิทยาลัย
ราชภัฏมหาสารคาม..... 53

4 วิเคราะห์ดนตรีพื้นบ้านแกนอีสานของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม 56
วิเคราะห์วงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ในอดีตและปัจจุบัน..... 56
ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน ของมหาวิทยาลัยราชภัฏ
มหาสารคาม..... 58
พัฒนาการของวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสานของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม... 60
ปัญหาและอุปสรรคของวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสานของมหาวิทยาลัย
ราชภัฏมหาสารคาม..... 61

5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ
สรุปผล..... 62
อภิปรายผล..... 63
ข้อเสนอแนะ..... 63
บรรณานุกรม..... 64
ภาคผนวก
ประวัติย่อของผู้ศึกษาค้นคว้า

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สารบัญตาราง

ตาราง หน้า

ตารางแสดงจำนวนนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม 53

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ภาษาและวัฒนธรรมที่มนุษย์ได้กำหนดและปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านานของชุมชนในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน เช่น การปฏิบัติเพื่อความสุข ความพอใจ ความอยู่รอด ความเจริญงอกงาม สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในสังคมแต่ละสังคมต่างยอมรับและถือปฏิบัติกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน มนุษย์สร้างสรรค์วัฒนธรรมของตนขึ้น ซึ่งไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้เด่นชัด โดยทั่วไปแล้ววัฒนธรรมแขนงต่างๆ มักจะผสมผสานกันไปและเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เช่น ถ้อยคำทางศาสนาจะเกี่ยวพันกับการใช้ภาษา ศิลปะ ดนตรี หรือการแกะสลักต่างๆ มักจะเกี่ยวพันกับศาสนาตลอดจนตำนาน นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ชาดกการละเล่นและการละครก็มักจะเกี่ยวข้องควบคู่กันไปวัฒนธรรมดังกล่าวต่างมีส่วนดีและมีความสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างมาก (บุญยงค์ เกศเทศ. 2526 : 21)

เพลงพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งในสังคมมนุษย์ เป็นสื่อในการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน แสดงถึงอารมณ์ ความคิด และจินตนาการ ดนตรีจะผูกพันกับวิถีชีวิตของมนุษย์มาโดยตลอด ดนตรีแต่ละท้องถิ่นที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นเนื้อหาหรือสำเนียงการร้อง จะมีการถ่ายทอดกันด้วยการจดจำต่อกันมา (เจริญชัย ชนไพโรจน์. 2526 : 11)

ศิลปวัฒนธรรมทางด้านดนตรีและนาฏศิลป์ถือว่าเป็นมรดกของสังคมที่บรรพบุรุษได้สร้างสมขึ้นมาเพื่อเป็นวิถีแห่งการดำรงชีวิตการสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะของมนุษย์ มีมาจรากสาเหตุเดียวกัน คือ มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องการอาหารทางใจและสติปัญญา มนุษย์มีธรรมชาติ รักความสวย ความงาม รักความประณีต ของเสียงที่ไพเราะ มนุษย์มีมันสมอง มีสติปัญญาล้ำเลิศกว่าสัตว์ทั้งหลายสามารถปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้เป็นประโยชน์แก่ตนทุกระยะทั้งยังมีความสามารถในการใช้ฝีมือการยอดเยี่ยมเมื่อมนุษย์อยู่ในภาวะที่จะสร้างสรรค์ความงาม จึงได้เกิดผลงานทางด้านศิลปะ (จีรพันธ์ สมประสงค์. 2524 : 38)

ศิลปวัฒนธรรมทางด้านดนตรี - นาฏศิลป์เป็นสุนทรียศาสตร์แขนงหนึ่งที่บรรพบุรุษของชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อความบันเทิง และผ่อนคลายความตึงเครียดของสังคม (กรมศิลปากร,

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

2535 : 21) เพราะในอดีตสังคมขาดปัจจัยเกื้อหนุน ในการดำรงชีวิตที่สมบูรณ์จึงจำเป็นต้องใช้การดนตรีนาฏศิลป์ปลอบประโลม และสร้างขวัญกำลังใจให้ชุมชนเกิดความมั่นใจในการดำรงชีวิตอยู่อย่างเป็นปึกแผ่น และมีความสุข ปัจจุบันถึงแม้ว่าโลกจะเจริญไปด้วยทางเทคโนโลยีและนวัตกรรมมีปัจจัยเกื้อหนุนที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้คนดำรงชีวิตความเป็นอยู่อย่างมีความสุขทั้งในด้านของความบันเทิง และการลดภาวะของความตึงเครียดของอารมณ์หนีไม่พ้นผลงานด้านนาฏกรรมโดยจะเห็นได้จากการสร้างสรรค์ผลงานด้านดนตรี - นาฏศิลป์ ที่กำเนิดขึ้นใหม่ๆ อยู่เสมอ

ปัจจุบันกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารการจัดการทางด้านศิลปวัฒนธรรม ได้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมในปีงบประมาณ 2545 ไว้ 4 ข้อ คือ

1. ศึกษาอนุรักษ์สืบสาน และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทย มีเป้าหมายให้ประชาชนได้รับการศึกษา อนุรักษ์ เผยแพร่ สืบสายศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทยในฐานะมรดกอันล้ำค่าของชาติ และมีแนวทางการดำเนินงาน ด้านการวิจัย และพัฒนาเพื่อรวบรวมองค์ความรู้ทางศิลปะมาไว้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคม (สำนักนโยบาย และแผนการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม, 2545 : 28)

2. ส่งเสริมให้นักเรียน นักศึกษาได้สืบค้นและศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และมรดกทางศิลปวัฒนธรรม โดยกำหนดแนวทางให้สถานศึกษาสนับสนุน ให้จัดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับมรดกทางศิลปวัฒนธรรม

3. ประสานให้ชุมชนและองค์กรปกครองมีบทบาทในการจัดกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมร่วมกับสถานศึกษา โดยกำหนดแนวทางให้มีการแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรม และจัดกิจกรรมเสริมการเรียนรู้ด้านศิลปะ

4. สนับสนุนให้อุตสาหกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิดชูและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมได้อย่างสมศักดิ์ศรี โดยกำหนดแนวทางในการสร้างสรรค์แนวทางให้มีคุณภาพและนำไปเผยแพร่ ทั้งในและต่างประเทศ

จากข้อความที่อ้างถึง นโยบายกระทรวงศึกษาธิการปีงบประมาณ 2549 จะเห็นได้ว่ากระทรวงศึกษาธิการ ก็ตระหนักในความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม อันเป็นเอกลักษณ์และมรดกของสังคม จึงได้กำหนดนโยบายเป้าหมาย และแนวทางในการดำเนินงานให้ชัดเจน วัฒนธรรมทางด้านดนตรี – นาฏศิลป์ เป็นวัฒนธรรมอีกแขนงหนึ่งที่อยู่ในกลุ่มเป้าหมายที่จะได้รับการอนุรักษ์ส่งเสริม เผยแพร่ ตลอดจนการพัฒนาเพื่อนำเสนอออกสู่ตลาดทั้งในและต่างประเทศ

มนุษย์สร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการของตนเองและสังคมโลกโดยสร้างปัจจัยพื้นฐาน ที่สำคัญในการดำรงชีวิต เรียกว่าปัจจัยสี่ ได้แก่ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหารและ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ยารักษาโรค นอกจากพื้นฐานดังกล่าวมนุษย์ ยังสร้างวัฒนธรรมเพื่อสนองตอบทางด้านจิตใจถือเป็นการผ่อนคลายและให้ความบันเทิง ได้แก่ ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม เป็นต้น ศิลปะเป็นสื่อที่มนุษย์ได้ระบาย สะท้อนหรือแสดงออกถึงอารมณ์ ความรู้สึกได้มากที่สุด การแสดงซึ่งเป็นหน้าที่หลักของศิลปะ ดนตรี การร่ายรำ เป็นการระบายความรู้สึกผ่านทางศิลปะ ซึ่งนักมนุษย์วิทยาเรียกพฤติกรรมเหล่านี้ว่า พฤติกรรมการแสดง (Expressive Behavior)

พฤติกรรมการแสดงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่ต้องศึกษาและมีความสำคัญเพราะพฤติกรรมการแสดงเป็นการแสดงความรู้สึก ความคิด ความเชื่อของกลุ่มคนในสังคมนั้นๆ ซึ่งจะแตกต่างกันออกไปตามบริบทของสังคม ทำให้เกิดเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และเป็นภาพสะท้อนถึงชีวิตของคนในยุคสมัยนั้นๆ ในการศึกษาวัฒนธรรมที่ปรากฏในรูปแบบของการแสดง จึงเป็นการศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของพฤติกรรมการแสดง เพื่อเป็นองค์ความรู้และเป็นการอนุรักษ์มรดกที่สืบทอดกันมาอย่างเป็นระบบ และสามารถนำไปพัฒนาให้เกิดประโยชน์ในสังคมปัจจุบัน

ชุมชนอีสาน เป็นชุมชนที่มีความเจริญรุ่งเรืองและมีศิลปวัฒนธรรมในอดีตที่ยาวนาน ซึ่งเกิดจากบรรพบุรุษได้สั่งสมไว้ และถือปฏิบัติสืบต่อกันมา

ผู้ศึกษาได้เห็นความสำคัญในการแสดงของวงดนตรีพื้นบ้านของวงแกนอีสาน ซึ่งเป็นวงดนตรีพื้นบ้านอีสานที่ปรากฏในจังหวัดมหาสารคามมาเป็นเวลานานสืบทอดมาถึงรุ่นลูกหลาน และในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาเพื่อเป็นองค์ความรู้ให้ผู้ที่สนใจด้านวัฒนธรรมเกี่ยวกับการแสดงวงดนตรีพื้นบ้าน อีกทั้งยังเป็นการสืบทอดและพัฒนา ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงเห็นสมควรศึกษาวิจัยและพัฒนาองค์ประกอบการแสดง การเปลี่ยนแปลงเอกลักษณ์ของวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสานของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เพื่อเป็นแนวทางในการสืบสาน อนุรักษ์ และพัฒนาให้เกิดประโยชน์กับชุมชนสืบต่อไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการของวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน
4. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน

ขอบเขตการวิจัย

ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตการศึกษาค้นคว้าดังนี้

1. พื้นที่ศึกษา ศึกษาเฉพาะวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
2. บุคลากรให้ข้อมูล สามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

2.1 ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการแสดงวงดนตรีพื้นบ้าน

2.2 ผู้เกี่ยวข้อง เช่น ผู้บริหาร อาจารย์ผู้ควบคุม

2.3 นักศึกษาที่เข้าร่วมวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2.4 บุคคลทั่วไปที่ได้รับประโยชน์และความรู้จากวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. เพื่อทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน
2. เพื่อทำให้ทราบองค์ประกอบของวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน
3. เพื่อทำให้ทราบพัฒนาการของวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน
4. เพื่อทำให้ทราบปัญหาและอุปสรรคของวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน

นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

วงดนตรีพื้นบ้าน หมายถึง วงแกนอีสาน ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

แกนอีสาน หมายถึง วงดนตรีพื้นบ้าน ซึ่งเป็นวงโปงลาง มีการเล่นดนตรีพื้นบ้านประกอบการแสดงนาฏศิลป์ของจังหวัดมหาสารคาม

วิจัย หมายถึง การศึกษาค้นคว้าปัญหาที่เกิดขึ้นของวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เพื่อนำไปสู่แนวทางการแก้ไข

พัฒนา หมายถึง การปรับปรุง แก้ไข เพิ่มเติม ไปตามสภาพสังคมปัจจุบันให้เกิดประโยชน์และอนุรักษ์สืบไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

กรอบแนวคิดและทฤษฎีการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้กรอบแนวคิดทฤษฎี เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย ดังนี้ แนวคิดของอัมรา พงศาพิชญ์ (2542 : 7) วิวัฒนาการด้านวัฒนธรรมและแนวคิดด้านแพร่กระจายของวัฒนธรรม หมายถึง วัฒนธรรมจากสิ่งมีชีวิตจะผ่านขั้นตอนของวิวัฒนาการ และเกิดการเปลี่ยนแปลงปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม การวิเคราะห์วัฒนธรรมจะมองแกนกลางของวัฒนธรรม (Culture Cove) การแพร่กระจายของวัฒนธรรมตามแนวราบ

แนวความคิดเกี่ยวกับการผสมผสานทางวัฒนธรรมของ บุญยงค์ เกศเทศ (2536 : 49) กล่าวว่า ธรรมชาติของวัฒนธรรมย่อมมีการสืบ ส่งทอด ถ่ายโอนกันอยู่เสมอ โดยเฉพาะในสังคมที่มีการ

คมนาคมติดต่อกันอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว การแลกเปลี่ยนหรือผสมผสานทางวัฒนธรรมไม่จำกัดเฉพาะในท้องถิ่น หรือภายในประเทศเท่านั้น หากยังขยายขอบเขตไปยังต่างประเทศด้วย

แนวความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบที่สำคัญของการแสดงของเต็มศิริ บุญยสิงห์ และเจือ สตะเวทิน (2522 : 248) กล่าวว่า องค์ประกอบที่สำคัญของการแสดงนั้นขึ้นอยู่กับผู้แสดง เครื่องแต่งกาย ดนตรี และบทเพลง ลีลา วิธีการแสดง เทคนิค สี เสียง ซึ่งทั้งหมดต้องผสมผสานกลมกลืนกันได้อย่างเหมาะสม ผลงานของการแสดงจึงจะออกมาอย่างสมบูรณ์เกิดสุนทรียะ

แนวคิดแบบประวัติศาสตร์เฉพาะกรณี ของฟรานซ์ โบแอส (Fran Boas) โดยเชื่อว่า วัฒนธรรมแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์และคุณค่าในตัวเอง วัฒนธรรม แต่ละแห่งมีประวัติความเป็นมาและพัฒนาการเป็นของตนเอง วัฒนธรรมไม่เคยหยุดนิ่งแต่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (ยศ สันติสมบัติ. 2540 : 27)

ดนตรีเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่มีคุณค่ามหาศาลมนุษย์ได้นำเอาคุณค่าของดนตรีมาใช้ประโยชน์มากมายทั้งในด้านสร้างความเพลิดเพลินบันเทิงใจ และด้านพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อมีในท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นเครื่องดนตรีตามภูมิปัญญาของตน (จารุวรรณ ธรรมวัตร, ม.ป.ป. : 199-128)

ดนตรีพื้นบ้านเป็นดนตรีที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของสังคมโดยสังคมเป็นผู้เลือกว่ารูปแบบใดเหมาะกับวัฒนธรรมของตน (ศักดิ์ชัย หิรัญรักษ์. 2536 : 69-72) ดนตรีพื้นบ้านเป็นดนตรีที่เล่นและพัฒนาในหมู่ชาวบ้านที่มีลักษณะเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองได้ มีสำเนียง ทำนอง จังหวะและลีลาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นคือ ทำนองสั้นๆ เรียบง่าย บรรเลงไปมาตามความพอใจของผู้บรรเลง ไม่เคร่งครัดในกฎเกณฑ์ แต่มีการถ่ายทอดโดยการบอกด้วยปากและจดจำเป็นหลัก (เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี. 2538 : 88) ดร. โกวิทย์ ขันธศิริ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านคีตศาสตร์ได้ให้ความหมายดนตรีไว้ว่า "เสียงอะไรก็ตามที่เราได้ยินแล้วเกิดอารมณ์ตามไปด้วยนั้นแหละคือเสียงดนตรี"

นอกจากมนุษย์สามารถสร้างขึ้นจากเครื่องดนตรีได้...(สุกัญญา สุจฉายา. 2543 : 9)

ดังนั้น ดนตรีจึงประกอบด้วยโครงสร้าง 3 ลักษณะ ได้แก่

1. จังหวะ (rhgthm) คือลีลาของเสียงที่ใช้ในการร้องหรือเสียงจากเครื่องดนตรี
2. ทำนอง (imelody) คือ เสียงที่จัดเข้ากับจังหวะเป็นระดับสูง ระดับต่ำ อย่างต่อเนื่องกันไปตามกฎแห่งการดำเนินของระดับเสียง
3. การประสานเสียง (harmony) คือ คุณลักษณะของเสียงเครื่องดนตรี ซึ่งแตกต่างกัน เช่น เสียงอ่อนหวาน เสียงดังมีอำนาจ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

อีสานเป็นอีกพื้นที่ที่มีความเป็นดนตรีสูงสุดในประเทศไทย ความวิจิตรพิสดารซับซ้อนของทำนองเพลงอีสานเป็นเครื่องแสดงออกถึงความเจริญของสังคมในอดีต ความเป็นชาวอีสานมีลักษณะเด่นกว่าชนพื้นเมืองใดๆ ก็ว่าได้ในดินแดนสยามทั้งนี้ก็เพราะว่าอีสานเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่ใหญ่โตมาก่อนมีผู้คนจำนวนมาก ทำนองเพลงอีสานความสลับซับซ้อน ดนตรีที่บรรเลงประกอบมีความวิจิตรพิสดารมาก (สุกรี เจริญสุข. 2538 : 145)

เครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานในสมัยก่อนการบรรเลงเครื่องดนตรีทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือปกติจะใช้เครื่องดนตรีแต่ละชนิดบรรเลงเดี่ยว ไม่นิยมนำเครื่องดนตรีพื้นเมืองมาบรรเลงผสมกัน ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น เวลาไม่อำนวย ทำนองเพลงที่จะบรรเลงร่วมกันมักจะประสานกันได้ยาก เพราะไม่มีการบันทึกผสมผสานกัน ทำให้เกิดลายเบ็ดเตล็ดต่างๆ ขึ้นมากมาย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัยได้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 ข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาแยกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1.1.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎี

1.1.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน

1.1.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวงดนตรีพื้นบ้าน

1.2 ข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

1.3 ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่แล้ววิเคราะห์ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1.4 ขั้นนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า

แนวคิดเกี่ยวกับการผสมผสานวัฒนธรรม ของฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ สรุปว่าในการศึกษาการผสมผสานวัฒนธรรมมองได้ 2 แนวทาง คือ

การเปลี่ยนแปลงในแบบแผนวัฒนธรรมที่ต่างกันได้มีการติดต่อ และมีการรับวัฒนธรรม พร้อมกับดัดแปลงแบบวัฒนธรรมบางอย่างของกันและกัน (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. 2532 : 46-48)

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

พจมาลย์ สมรรคบุตร (2538 : 228) ได้ศึกษาแนวคิดประดิษฐ์ท่ารำเซิ้งจากศิลปะพื้นบ้านภาคอีสาน เช่น เคน ดาหลา ฉวีวรรณ ดำเนิน มาลินี แก้วเงิน เปลื้อง ฉายรัศมี โดยได้กล่าวถึงแนวคิดและประวัติพร้อมผลงานของศิลปินพื้นเมืองอีสานทั้ง 4 ท่าน เคน ดาหลา เป็นศิลปินพื้นบ้านหมอลำ โดยได้บันทึกแผ่นเสียงและเทป จำหน่ายทั่วประเทศ จนได้รับการขนานนามว่าราชาแผ่นเสียงทองคำ เมื่อปี พ.ศ. 2531 ได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดงหมอลำระดับภาค ปี พ.ศ. 2534 ได้รับคัดเลือกให้เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงหมอลำ

วีณา วีสเพ็ญ (2526 : 19) ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่องแนวทางการสืบทอดเพลงพื้นบ้านอีสานว่า การที่จะอนุรักษ์เพลงพื้นบ้านให้คงไว้ วิธีที่ดีที่สุดคือ การที่ชาวบ้านรักษาไว้โดยถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานและการเผยแพร่ไปยังคนส่วนใหญ่ เพื่อตระหนักถึงคุณค่าและดำรงรักษาสืบทอดในวงกว้างขึ้น

ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 316 – 363) ศิลปะ ประเพณีหรือพิธีกรรมเป็นสิ่งที่แสดงอกของลักษณะของคนใกล้สังคมนั้น ถ้าหากว่าสิ่งนั้นยังมีหน้าที่มีความสำคัญอยู่ในสังคมหรือเป็นตัวอย่างที่ดีงามแก่สังคมหรือลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของสังคมก็เป็นสิ่งที่ควรแก่การอนุรักษ์

สุรศักดิ์ พิมพ์เสน (2533 : 91-99) ได้กล่าวว่า แคน เป็นเครื่องมือดนตรีพื้นบ้านอีสานที่มีความมหัศจรรย์ในด้านความเก่าแก่ ด้วยระบบเสียง 7 เสียง ตามแบบดนตรีสากล และแคนอาจเป็นต้นกำเนิดของเครื่องดนตรีออร์แกน

จารุบุตร เรืองสุวรรณ (2520 : 20-36) ได้ศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของการละเล่นพื้นเมืองอีสานในหนังสือของดีอีสาน โดยมีเนื้อหากล่าวถึงเรื่องวิวัฒนาการของการละเล่นพื้นเมืองประเพณีฮีตสิบสองคลองสิบสี่ ตลอดจนเครื่องดนตรีที่ประกอบการละเล่นพื้นเมือง และการแสดงพื้นเมืองต่างๆ เช่น วงโปงลาง และเพลงที่บรรเลง

เจริญชัย ชนไพโรจน์ (2526 : 17) ได้ศึกษาเกี่ยวกับทำเครื่องดนตรีผู้ไท ผลการวิจัยพบว่าดนตรีผู้ไทมีเครื่องดนตรีเก่าแก่หลายอย่าง เช่น แคน ปี่ กระจับปี่ (พิณ) ซอ บั้งไฟไม้ไผ่ หมากกลิ้งกล่อม (โปงลาง) และพังฮาด (ฆ้องโบราณไม่มีปุ่ม) ดนตรีผู้ไทเป็นดนตรีที่มีทั้งทำนองและเสียงประสานโดยมีแคนเป็นเครื่องดนตรีหลัก และนิยมใช้ระบบดนตรี 5 เสียง เป็นหลักในการดำเนินทำนองของเครื่องดนตรีแต่ละชนิด มีการขับร้องที่เรียกว่า ลำ

เต็มสิริ บุญยสิงห์ และเจือ สตะเวทิน (2522 : 248) ว่าองค์ประกอบที่สำคัญของการแสดงนั้นขึ้นอยู่กับผู้แสดง เครื่องแต่งกาย ดนตรี และบทเพลง ลีลา วิธีแสดง เทคนิคแสง สี เสียง ซึ่งทั้งหมดต้องผสมผสานกลมกลืนกันได้อย่างเหมาะสม ผลงานของการแสดงจึงจะออกมาอย่างสมบูรณ์เกิดสุนทรียะ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

จาตุรงค์ มนตรีศาสตร์ (2535 : 27) มหรสพหรือการแสดงเป็นความบันเทิงในสังคมไทยอีกอย่างหนึ่ง มีพัฒนาการ 3 ขั้นตอน ถ้าหากมองการแสดงในประเภทฟ้อนรำ ระยะเริ่มแรกคือการเต้น การรำซึ่งดัดแปลงมาจากการเลียนแบบท่าทางของสัตว์โดยแสดงในพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นการแสดงตามความเชื่อของมนุษย์เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิต การแสดงทุกชนิดล้วนแต่มีองค์ประกอบด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ดนตรี เนื้อร้อง รูปแบบการแสดง การแต่งกาย อุปกรณ์ประกอบ เป็นปัจจัยสำคัญในการแสดงทั้งสิ้นดังนั้นการแสดงจึงมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมแขนงต่างรวมไปถึงวรรณกรรมและศิลปกรรมอีกด้วย

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่อง การวิจัยและพัฒนาวงดนตรีพื้นบ้าน กรณีศึกษาวงแกนอีสาน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ผู้ศึกษาได้แบ่งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎี
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับดนตรีพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านอีสาน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎี

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎี สามารถแยกออกได้ 3 ประเภทดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีวัฒนธรรม

วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของคนในแต่ละชาติ ทำให้คนในชาติเกิดความหวงแหน เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในชาติของตน มีนักวิชาการหลายท่านได้นิยามความหมายของคำว่าวัฒนธรรมไว้หลายท่าน ดังนี้

พระยาอนุมานราชธน (2525 : 103-104) นิยามว่า วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงและปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม ถ่ายทอดกันได้ เอาอย่างกันได้ รวมทั้งผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากบรรพบุรุษ สืบต่อเป็นประเพณีกันมา ตลอดจนมาเป็นความรู้สึก ความคิดเห็น ความประพฤติและกิริยาอาการหรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และแสดงออกมาปรากฏให้เห็นเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นมรดกแห่งสังคมซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2529 : 17-18) ได้กำหนดความหมายของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมเป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติตนและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

2. วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการประพฤติร่วมกัน เป็นแนวเดียวกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในสังคม มีการสืบทอดเป็นมรดกทางสังคมถือกันมาจากอดีต หรืออาจเป็นสิ่งประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ หรืออาจรับเอาสิ่งที่เผยแพร่มาจากสังคมอื่น

3. วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและเงื่อนไข เมื่อมีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ วิธีการใหม่ๆ มาใช้ในการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ย่อมทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยมและในที่สุดอาจเลือกใช้วัฒนธรรมเดิมการจะรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้จะต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาวัฒนธรรมให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพคุณภาพตามสมัย

4. วัฒนธรรมอาจจำแนกได้หลายประเภท เช่น วัฒนธรรมประจำชาติ วัฒนธรรมสากล วัฒนธรรมประจำท้องถิ่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอบความคิดหรือวัตถุประสงค์ในการประยุกต์ใช้ของผู้จำแนก การจัดหมวดหมู่ของวัฒนธรรม เพื่อความสะดวกในการสื่อสารจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินงานของวัฒนธรรม

5. วัฒนธรรมของแต่ละบุคคลในสังคมย่อมมีเนื้อหา รูปแบบ บทบาทและหน้าที่แตกต่างกันไป หากความแตกต่างกันนั้นไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคม ก็ควรให้กลุ่มชนมีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกัน

6. วัฒนธรรมเป็นทั้งพื้นฐานและเครื่องมือสำหรับเสริมสร้างความสามัคคี ความกลมเกลียวและเป็นปึกแผ่นในหมู่ประชาชน วัฒนธรรมจะช่วยให้คนประพฤติปฏิบัติและพร้อมที่จะเผชิญชีวิตอยู่ร่วมกันบนผืนแผ่นดินเดียวกัน ทั้งในยามสุขและยามยาก

7. วัฒนธรรมเป็นกรอบและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมจึงถือว่า วัฒนธรรมเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในสังคมจึงอาจจะช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหา ตลอดทั้งตอบสนองความต้องการของสมาชิกและสังคมได้

8. วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติหรือประจำหมู่คณะซึ่งมีส่วนทำให้คนชาติเป็นพวกเดียวกัน อันจะทำให้บังเกิดเป็นความรัก ความสามัคคีและจะส่งผลต่อการรวมพลังของหมู่คณะ ธำรงความมั่นคงของชาติ

ยศ สันตสมบัติ (2540 : 27) กล่าวถึง ทฤษฎีของ ฟรานซ์ โบแอส (Fran Boas) ว่า วัฒนธรรมแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์และคุณค่าในตัวเอง วัฒนธรรมแต่ละแห่งมีประวัติความเป็นมาและพัฒนาการเป็นของตนเอง วัฒนธรรมไม่เคยหยุดนิ่งแต่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ยิ่งยศ เรืองทอง (2542 : 6) กล่าวว่า วัฒนธรรม เป็นคำที่พระบรมวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้นใช้คำแทนคำว่า CULTURE ในภาษาอังกฤษและในปี พ.ศ. 2485 ประเทศได้มีพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติประกาศใช้เมื่อวันที่ 29 กันยายน 2485

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

วัฒนธรรมตามความหมายของวิชามานุษยวิทยาสมัยใหม่ (Modern Anthropology) และสังคมศาสตร์ (Social Science) หมายถึง มรดกทางสังคมเป็นลักษณะเฉพาะในการดำรงชีวิตของกลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกันและมีการเปลี่ยนแปลงให้เจริญงอกงามตามยุคสมัยแต่อย่างไรก็ตามกลุ่มชนก็ยังมีความแตกต่างกัน สาเหตุที่ทำให้แตกต่างกันส่วนหนึ่งมาจากวัฒนธรรม เช่น สังคมหนึ่งมีวัฒนธรรมเป็นแนวปฏิบัติและแนวปฏิบัตินั้นย่อมมีความแตกต่างจากอีกสังคมหนึ่ง ดังนั้น

วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญในอันที่จะแสดงถึงวิถีชีวิตมนุษย์ในสังคมของแต่ละกลุ่มให้มีเอกลักษณ์เป็นของตนและแตกต่างจากสังคมอื่น มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ วิธีการในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ความนิยม ความรู้และเทคโนโลยีต่างๆ ในการควบคุมและใช้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตมนุษย์ในสังคมและสภาพดังกล่าวเรียกว่า "วัฒนธรรม"

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีการผสมผสานวัฒนธรรม

วัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ด้วยสาเหตุหลายประการ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงให้เจริญงอกงามตามยุคสมัย การเปลี่ยนแปลงโดยการติดต่อสื่อสารระหว่างกลุ่มชนดังที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว การผสมผสานวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอีกประการหนึ่งซึ่งมีนักวิชาการได้สรุปได้ดังนี้

สุพัตรา สุภาพ (2518 : 125-126) กล่าวว่า การผสมผสานวัฒนธรรมเป็นวิธีการที่รับเอาวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาปฏิบัติ ถ้าวัฒนธรรมที่เรานับถือมากลายเป็นส่วนหนึ่งที่เราปฏิบัติสืบต่อกันมาผสมผสานก็จะเกิดขึ้น การผสมผสานทางวัฒนธรรมจะมีมากเมื่อสังคมหนึ่งถูกรุกรานและอีกฝ่ายหนึ่งชนะด้อยกว่า ตนเองก็ต้องตกไปเป็นฝ่ายรับเอาวัฒนธรรมของผู้แพ้เหมือนกัน สังคมที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันก็ย่อมจะต้องรับวัฒนธรรมของซึ่งกันและกันได้ อย่างไรก็ตาม สังคมต่างๆ ย่อมจะหวงแหนและรักษาวัฒนธรรมเดิมของตนไว้ และพยายามป้องกันการผสมผสานโดยการพยายามไม่ให้สนิทสนมกัน หรือกีดกันหรือสร้างกฎเกณฑ์เพื่อไม่ให้ติดต่อสัมพันธ์กัน ซึ่งความพยายามยากที่จะบรรลุผล หรือบางคนอาจจะต่อต้านการผสมผสานวัฒนธรรมมักจะเกิดขึ้นเมื่อสมาชิกของวัฒนธรรมหนึ่งติดต่อเกี่ยวข้องกับอีกสมาชิกอีกวัฒนธรรมหนึ่งมาเป็นเวลาช้านาน

สุพัตรา สุภาพ (2540 : 36) กล่าวว่า วัฒนธรรมมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ

1. เป็นสิ่งที่ได้มาจากการเรียนรู้ เนื่องจากมนุษย์ต่างจากสัตว์ในแง่ที่เราอาศัยสัญชาติการกระทำระหว่างกัน ได้น้อยมากหรืออาจจะไม่ได้เลย และการเรียนรู้ก็ต้องเรียนรู้จากมนุษย์ด้วยกัน เช่น การบริโภคอาหาร การปกครอง อาชีพ หรือการแสดงออกซึ่งอารมณ์ที่เป็นสนุทรียศาสตร์ เช่น การขับร้อง การฟ้อนรำ การบรรเลงดนตรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

2. เป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรม ต้องมีการเรียนรู้ ถึงแม้ว่าเจตนาหรือไม่ก็ตาม และต้องมีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษไปสู่ชนรุ่นหลัง

3. เป็นวิถีชีวิตเหมือนแบบของการดำรงชีวิต ความคิดในเรื่องวัฒนธรรม ทำให้วัฒนธรรมของสังคมหนึ่งจากอีกสังคมหนึ่ง เป็นวัฒนธรรมเฉพาะอย่าง เพราะบุคคลเกิดในสังคมใดก็เรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมนั้น

4. วัฒนธรรมเป็นสิ่งไม่คงที่ วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพราะมนุษย์มีการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ หรือปรับปรุงของเดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป หากวัฒนธรรมเดิมยังมีความเหมาะสมกับการดำรงชีวิตก็ยังคงใช้วัฒนธรรมนั้นต่อไป

อุทัย หิรัญโต (2526 : 2) ได้กล่าวไว้ว่า การผสมผสานทางวัฒนธรรม หมายถึงการที่บุคคลต่างๆ ที่มีวัฒนธรรมต่างกันมีการติดต่อกันและเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบวัฒนธรรมเดิมของกลุ่มทั้งสอง หรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม หมายถึง กระบวนกาต่างๆ และผลของกระบวนการดังกล่าว ทำให้บุคคลและกลุ่มคนยอมรับวัฒนธรรมอื่น ซึ่งไม่ใช่วัฒนธรรมเดิมของตนเอง โดยการติดต่อสังสรรค์ระหว่างกัน ลักษณะดังกล่าวถือว่าเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ข้อความดังกล่าวสอดคล้องกับ

บุญยงค์ เกศเทศ (2536 : 248) กล่าวว่า ธรรมชาติของวัฒนธรรมย่อมมีการสืบ ส่งทอด ถ่ายโอนกันอยู่เสมอ โดยเฉพาะในสังคมที่มีการคมนาคมติดต่อกันอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว การแลกเปลี่ยนหรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม ไม่จำกัดเฉพาะในท้องถิ่นหรือภายในประเทศเท่านั้นหากยังขยายขอบเขตไปยังต่างประเทศด้วย

ยิ่งยง เรืองทอง (2542 : 90) กล่าวว่า การที่มนุษย์เราอยู่ร่วมกันเป็นสังคม "การผ่อนปรนเข้าหากัน" ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การผ่อนปรนเข้าหากัน คือ การที่บุคคลปรับตัวให้เข้ากันหรือจัดระบบความสัมพันธ์ต่อกันเสียใหม่เพื่อขจัดหรือลดความขัดแย้งต่อกัน แล้วก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับนิสัย ทัศนคติ ทีท่า ความรู้สึกและแบบแห่งพฤติกรรม เป็นต้น "การผสมผสานกลมกลืน" คือกระบวนการต่างๆ ที่ทำให้ผู้คนต่างเชื้อชาติกันมีวัฒนธรรมที่ต่างกันอยู่ในอาณาเขตเดียวกันบรรลุถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรม หรือเป็นกระบวนการดูดกลืน ซึ่งวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่แตกต่างกันให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วทำให้ความแตกต่าง ทางวัฒนธรรมหมดสิ้นไป สำหรับ "การผสมผสานทางวัฒนธรรม"

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบการแสดง

เต็มสิริ บุญยสิงห์ และเจือ สตะเวทิน (2522 : 248) กล่าวว่า องค์ประกอบที่สำคัญ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ของการแสดงนั้นขึ้นอยู่กับผู้แสดง เครื่องแต่งกาย ดนตรี และบทเพลง ลีลา วิธีการแสดงเทคนิค สี เสียง ซึ่งทั้งหมดต้องผสมผสานกลมกลืนกันได้อย่างเหมาะสม ผลงานแสดงจึงจะออกมาอย่างสมบูรณ์เกิดสุนทรียะ

4. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการ

วิชัย รูปขำดี (2526 : 147) ได้แบ่งแนวคิดทฤษฎีของการพัฒนาไปเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มทฤษฎียึดตัวแบบ (Imitative Theory) ที่ยึดสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว และยังมีอยู่ในปัจจุบันเป็นตัวแบบและกลุ่มทฤษฎีสร้างตัวแบบ (Creative Theory) คือการเปลี่ยนแปลงที่ไปสู่ลักษณะใหม่ๆ ที่ยังไม่มีในปัจจุบัน

ราชบัณฑิตยสถาน (2539 : 591) กล่าวว่า พัฒนาการ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี

ยศ สันตสมบัติ (2540 : 235) กล่าวว่า นักมานุษยวิทยามักอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมโดยมโนทัศน์บางประการ เช่น การค้นพบหรือคิดค้น ซึ่งเชื่อว่านำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เช่น การหยิบยืม ความคิด ความเชื่อหรือเทคโนโลยีการผลิตจากสังคมวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง การครอบงำทางวัฒนธรรมซึ่งหมายถึงการปะทะสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรม 2 วัฒนธรรมซึ่งแตกต่างกันมาเรียนรู้วัฒนธรรมระหว่างกันและกันมักจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

สุพัตรา สุภาพ (2540 : 117-118) การเปลี่ยนแปลงสังคมเกิดขึ้นได้เสมอ ไม่ว่าจะดีขึ้นหรือเลว หรือคงเดิม ขึ้นอยู่กับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนี้ การค้นพบ (Discovery) การประดิษฐ์ (Invention) การเผยแพร่ (Diffusion)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับการละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน

การแสดงพื้นบ้านเป็นการแสดงออกทางศิลปะที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อความสนุกสนาน เป็นการผ่อนคลายและให้ความบันเทิงแก่ชุมชน ดังมีเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการละเล่นและการแสดงพื้นบ้านดังนี้

ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 13) กล่าวถึง ศิลปะการละเล่นและการแสดงพื้นบ้านไว้ว่า เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนเดียวกับวัฒนธรรมด้านอื่นๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองและสังคมในชุมชนนั้น ศิลปะการละเล่นและการแสดงพื้นบ้านจึงมีหน้าที่ต่อชุมชนผู้เป็นเจ้าของหลายอย่าง ทั้งด้านความบันเทิงและด้านอื่นๆ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ปราณี วงษ์เทศ (2528 : 224-324) กล่าวว่า การละเล่นหรือการพักผ่อนหย่อนใจของคนไทยในอดีตมักมีความสัมพันธ์อยู่กับพิธีกรรม และการทำมาหากิน โดยเห็นได้จากลักษณะต่างๆ เช่น ความเชื่อ หรือที่มาของการละเล่นที่เชื่อว่ามีกำเนิดมาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย โอกาสที่จะเล่นเป็นส่วนหนึ่งของงานพิธีกรรมในชุมชนเสมอ เนื้อหาจะเป็นสัญลักษณ์ เน้นความอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อทางศาสนา เป็นที่รับรู้ร่วมกันของชุมชน ซึ่งมีความหมายอย่างยิ่งต่อเสถียรภาพของชุมชนนั้น ดังนั้น การละเล่น คือ การเข้าร่วมพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ และความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2528 : 4-6) ได้กล่าวถึงมูลเหตุที่เกิดการละเล่นพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. มีขึ้นเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน เนื่องจากต้องการผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยตรากตรำอันเกิดจากการทำงาน
2. มีขึ้นเพื่อการเฉลิมฉลองในส่วนบุคคลหรือส่วนรวม เกิดขึ้นเพราะความยินดีปรีดาที่ในบุคคลหรือสังคมประสบความสำเร็จในชีวิต
3. มีขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาในงานบุญงานกุศลอันเนื่องมาจากการศรัทธาต่อศาสนา
4. มีขึ้นเพื่อบวงสรวงผีสางเทวดา เพราะเชื่อว่าสิ่งเหนือธรรมชาติอาจบันดาลให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงจำเป็นต้องเซ่นไหว้บูชาสิ่งเหล่านี้

อมรา กล่ำเจริญ (2531 : 63-64) กล่าวว่า การละเล่นพื้นบ้าน สามารถแบ่งเพื่อความเข้าใจและง่ายต่อการจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ การละเล่นพื้นบ้านในรูปแบบของเพลงพื้นเมือง และการละเล่นพื้นบ้านในรูปแบบของการแสดงพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้านหมายถึง เพลงของชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นก็ประดิษฐ์แบบแผนการร้องเพลงของตนไปตามความนิยมและสำเนียงภาษาพูดที่เพี้ยนเปร่งแตกต่างกัน ส่วนการแสดงพื้นบ้านจะมีลักษณะแตกต่างกับเพลงพื้นเมืองตรงที่เน้นลักษณะลีลาการรำมากกว่า ความหมายของการให้ท่าทางจะมีมากกว่า การแต่งกายของผู้แสดงจะพิถีพิถันต้องการความสวยงามโดยปกติคนไทยได้ชื่อว่าเป็นคนรักความสนุก ไม่ว่ากระทำการใดก็จะนึกถึงความสนุกสนานด้วย จึงทำให้คิดการละเล่นต่างๆ เพื่อสนองตอบต่อจิตใจที่รักความสนุกของตนขึ้น ทำให้มีการละเล่นเกิดขึ้นมากมายหลายประเภท และได้สั่งสมสืบทอดมาเป็นวัฒนธรรมการละเล่นชนิดนั้นๆ

อุดม หนูทอง (2531 : 1-2) ได้ศึกษาถึงลักษณะสำคัญของดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านสรุปได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

1. ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านเป็นมรดกร่วมกันของกลุ่มชาวบ้าน โดยชาวบ้านและเพื่อนบ้าน นั่นคือชาวบ้านเป็นต้นคิด เป็นผู้เล่น เป็นผู้สืบทอด และเพื่อสนองความต้องการของชาวบ้านเป็นหลัก

2. ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านไม่ปรากฏผู้เป็นต้นคิด ถ่ายทอดโดยการบอกเล่า การเลียนแบบ ดำรงอยู่ด้วยกันจดจำและการปฏิบัติต่อๆ กันมา

3. ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านมีความเรียบง่าย ตรงไปตรงมา สอดคล้องกับพื้นฐานการดำรงชีพ และความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน

4. ใช้ภาษาถิ่น ฉันทลักษณ์ ท่วงทำนอง ลีลา ของเฉพาะท้องถิ่นเป็นรูปแบบในการแสดงออก

5. ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านย่อมมีการเปลี่ยนแปลงประสมประสานกับดนตรี และการละเล่นของชนกลุ่มอื่นๆ ตลอดจนวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ตราบใดที่ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านนั้นยังคงรักษาเอกลักษณ์ไว้ได้ยังถือว่าดนตรีและการละเล่นเป็นมรดกวัฒนธรรมพื้นบ้านของกลุ่มชนนั้น

สถาพร ศรีสัจจัง (2534 : 36-37) ได้ให้ทรรศนะว่า การละเล่นพื้นบ้านแทบทุกชนิดมีลักษณะของสื่อพื้นบ้าน (Folk Media) อยู่ในตัวของตัวเอง ทำหน้าที่ทั้งรายงานเรื่องราว ข่าวสาร ให้การศึกษา ปกปักรักษาบรรทัดฐานของสังคม สร้างความเข้าใจระหว่างกลุ่มชน เป็นเครื่องมือสำหรับสร้างการบูรณาการทางสังคม และเป็นเครื่องมือทางสังคมที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน ซึ่งเป็นตัวจักรสำคัญในการสร้างดุลยภาพให้ชุมชนมีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง มีความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของตนเอง สามารถเห็นคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ของพวกตน สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการพึ่งตนเองได้ของชาวบ้านในแง่การบริโภคสิ่งบันเทิงแห่งชีวิต เท่าที่ความเป็นจริงแห่งชีวิตมนุษย์ในชุมชนหนึ่งๆ จะพึงมีพึงเป็น

ธิดา โมกสิกรัตน์ (2535 : 350) กล่าวว่า การละเล่นพื้นบ้าน หมายถึง กิจกรรมการเล่นของสังคมซึ่งไม่ทราบที่มา แต่ได้รับการยอมรับและถ่ายทอดการเล่นต่อๆ กันมาไม่ขาดสายเป็นกิจกรรมการเล่นที่เคลื่อนไหวกิริยาอาการเป็นส่วนใหญ่ อาจจะมีนักดนตรี การขับร้อง หรือการฟ้อนรำประกอบการเล่น มีจุดมุ่งหมายการเล่นเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินในโอกาสต่างๆ การแสดงพื้นบ้านมีประวัติและเรื่องราว ยาวนานตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นอย่างน้อย อาจเรียกแบบอย่างของการแสดงพื้นบ้านนี้ได้ว่า "แบบกระบวนการท้องถิ่น" นับเป็นการแสดงออกที่แฝงไว้ซึ่งความสนุกสนาน การแสดงออกซึ่งอารมณ์อันคมคายมีไหวพริบฉับไว ความเชื่อถืออันเป็นขนบประเพณี และการปล่อยให้เสียงเร่งเร้าของดนตรี เครื่องทำจังหวะต่างๆ ฉุดกระชากอารมณ์ความรู้สึกไปกับ

RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บรรยากาศแห่งความสนุกสนาน ไม่มีพิธีการที่ซับซ้อนมากนัก แต่คงไว้ด้วยเอกลักษณ์ที่บริสุทธิ์ด้วยท้องถิ่นอย่างสมบูรณ์

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2538 : 15)อธิบายว่า การละเล่นที่จัดว่าเป็นมรดกอีสานสามารถแสดงภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบมาจนถือเป็นสมบัติของสังคม และการแสดงถึงภูมิปัญญาของปัจเจกชน คือ หมอลำ ซึ่งการลำเป็นการขับร้องลำตามทำนองท้องถิ่น โดยมีแคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบซึ่งเป็นมหรสพที่พัฒนามาจากการอ่านหนังสือผูกมาเป็นการแสดงบทบาทตามจริง อาศัยเสียงและท่าทางแบบชายจริงหญิงแท้ การลำมีหลายประเภท แต่ลำกลอนเป็นสื่อแสดงภูมิปัญญาอีสานได้เด่นชัด

สุจริต บัวพิมพ์ (2538 : 61) ให้ความหมายการแสดงพื้นบ้านไว้ว่า เป็นวัฒนธรรมของชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องเกื้อกูลต่อกัน โดยมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมพื้นบ้านในสาขาอื่น ๆ เช่น ศิลป์ ดนตรี วรรณกรรม ตลอดจนสัมพันธ์กับสภาวะแวดล้อมของสังคมในยุคสมัยนั้นๆ เพื่อให้กระทำหรือละเว้นการกระทำ ตลอดจนเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นในสังคมและวัฒนธรรมไทยยุคนั้น การแสดงพื้นบ้านจึงไม่ใช่เพื่อรื่นเริงบันเทิงใจเท่านั้น แต่จะเป็นจดหมายเหตุให้คนรุ่นใหม่ได้ศึกษาสังคมยุคนั้นได้เป็นอย่างดี

เรณู โกศินานนท์ (2539 : 1) ให้ความหมายการแสดงพื้นบ้านว่า คือการแสดงออกทางจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก และความเชื่อถือตามขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเกี่ยวข้องเป็นสายใยทางวัฒนธรรม เพราะพฤติกรรมการแสดงออกและยอมรับกันสนองความต้องการซึ่งกันและกันได้ ทุกคนในสังคมเป็นเจ้าของ ดังนั้นการแสดงพื้นบ้านจึงเปรียบเสมือนอาหารทางจิตใจ อารมณ์ สังคมที่กลายเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับดนตรีพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านอีสาน

ดนตรีเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่มีคุณค่ามหาศาลมนุษย์ได้นำเอาคุณค่าของดนตรีมาใช้ประโยชน์มากมายทั้งในด้านสร้างความเพลิดเพลินบันเทิงใจ และด้านพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ ด้านความบันเทิงเท่านั้น ดนตรีทำให้จิตใจเบิกบานร่าเริงแจ่มใส ซึ่งสังเกตได้ว่าที่ใดมีเสียงดนตรีที่นั่นมักจะมีความสนุกสนานรื่นเริง ความปีติและความมีไมตรีจิต ส่วนทางด้านพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อนั้น มนุษย์มีความเชื่อว่าเสียงดนตรีทำให้สิ่งลึกลับที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติพึงพอใจและบันดาลให้มนุษย์มีความสุขความเจริญบังเกิดความอุดมสมบูรณ์และความปลอดภัยมนุษย์จึงได้จัดพิธีกรรมต่างๆ ขึ้นตามความเชื่อ โดยมีนักดนตรีเป็นส่วนประกอบ เช่น การเซ่นไหว้ การบวงสรวง

การเรียกขวัญ เป็นต้น จะเห็นว่าดนตรีมีคุณค่าต่อวิถีชีวิตหลายอย่าง ดังมากกลอนของสุนทรภู่ในวรรณกรรมเรื่องพระอภัยมณี กล่าวว่า

"อันดนตรีมีคุณค่าทุกอย่างไป ย่อมใช้ได้ดังจินดาค่าบุรินทร์" (สุนทรภู่. 2517 : 12)

จากคุณค่าของดนตรีสามารถใช้สนองความต้องการของมนุษย์ มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาจึงมีดนตรีเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการดำเนินชีวิตตามวิถีชีวิตของตน อันเป็นสาเหตุทำให้ดนตรีของแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะเฉพาะและมีความแตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมดนตรีมีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ดนตรี (พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2520 : 20) หมายถึง เครื่องบรรเลงมีเสียงทำให้เพลิดเพลิน ทำให้อารมณ์คล้อยตามเสียงที่เกิดขึ้นเป็นทำนอง

ดนตรี หมายถึง เสียงที่มีระบบและระเบียบ เป็นศิลปะแห่งการผลิตเสียงอันไพเราะที่มีธาตุประกอบเป็นทำนอง จังหวะ เสียงประสานและทำนองสอด (สำเร็จ คำโมง. 2537 : 1)

ดนตรีพื้นบ้าน หมายถึง ดนตรีที่เกิดขึ้นจากความคิดสร้างสรรค์ของชาวบ้านที่นำเอาวัสดุที่มีในท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นเครื่องดนตรี ตามภูมิปัญญาของตน (จารุวรรณ ธรรมวัตร. ม.ป.ป. : 199-128)

ดนตรีพื้นบ้านเป็นดนตรีที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของสังคมโดยสังคมเป็นผู้เลือกว่ารูปแบบใดเหมาะกับวัฒนธรรมของตน (ศักดิ์ชัย หิรัญรักษ์. 2536 : 69-72) ดนตรีพื้นบ้านเป็นดนตรีที่เล่นและพัฒนาในหมู่ชาวบ้านที่มีลักษณะเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองได้ มีสำเนียง ทำนอง จังหวะและลีลาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นคือ ทำนองสั้นๆ เรียบง่าย บรรเลงไปมาตามความพอใจของผู้บรรเลง ไม่เคร่งครัดในกฎเกณฑ์ แต่มีการถ่ายทอดโดยการบอกด้วยปากและจดจำเป็นหลัก (เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี. 2538 : 88) ดร. โกวิทย์ ขันธศิริ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านคีตศาสตร์ได้ให้ความหมายดนตรีไว้ว่า "เสียงอะไรก็ตามที่เราได้ยินแล้วเกิดอารมณ์ตามไปด้วยนั้นแหละคือเสียงดนตรี"

อีสานเป็นอีกพื้นที่ที่มีความเป็นดนตรีสูงสุดในประเทศไทย ความวิจิตรพิสดารซับซ้อนของทำนองเพลงอีสานเป็นเครื่องแสดงออกถึงความเจริญของสังคมในอดีต ความเป็นชาวอีสานมีลักษณะเด่นกว่าชนพื้นเมืองใดๆ ก็ว่าได้ในดินแดนสยามทั้งนี้ก็เพราะว่าอีสานเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่ใหญ่โตมาก่อนมีผู้คนจำนวนมาก ทำนองเพลงอีสานความสลับซับซ้อน ดนตรีที่บรรเลงประกอบมีความวิจิตรพิสดารมาก (สุกรี เจริญสุข. 2538 : 145)

เครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสาน

เครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานในสมัยก่อนการบรรเลงเครื่องดนตรีทางภาคตะวันออก

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

เฉียงเหนือ ปกติจะใช้เครื่องดนตรีแต่ละชนิดบรรเลงเดี่ยว ไม่นิยมนำเครื่องดนตรีพื้นเมืองมาบรรเลงผสมกัน ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น เวลาไม่อำนวย ทำนองเพลงที่จะบรรเลงร่วมกันมักจะประสานกันได้ยาก เพราะไม่มีการบันทึกผสมผสานกัน ทำให้เกิดลายเบ็ดเตล็ดต่างๆ ขึ้นมากมาย จะสังเกตได้ว่าในการบรรเลงลายเพลงแต่ละเพลงนั้น จะเริ่มตนด้วยการบรรเลงเกริ่นก่อนเสมอ แล้วจึงบรรเลงต่อด้วยการดำเนินทำนองหลัก ลักษณะท่วงทำนองของแต่ละลายเพลงจะมีทำนองสั้นๆ จึงทำให้บรรเลงกลับไปกลับมาได้ตามความพอใจของผู้บรรเลง ต่อจากการบรรเลงทำนองหลักก็จะเป็นการบรรเลงเพลงแยก ถ้าผู้บรรเลงเพลงมีความชำนาญสูง ก็จะสามารถเพิ่มลูกเล่นเข้าไปได้ในช่วงการบรรเลงทำนองแยกด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้ดนตรีพื้นเมืองอีสานจำต้องบรรเลงเพลงเดี่ยวเป็นส่วนใหญ่ เช่น เดี่ยวแคน เดี่ยวพิณ เดี่ยวโปงลาง เป็นต้น (วิรัช บุษยกุล. 2530 : 91) เมื่อมีการบรรเลงดนตรีพื้นเมืองเดี่ยวนานเข้า และเห็นว่าผู้ฟังเกิดความเบื่อหน่ายและลดความนิยมในการฟัง ผู้บรรเลงจึงได้คิดสร้างการบรรเลงให้แก่ผู้ฟังมากขึ้น ต่อมาจึงนำไปบรรเลงร่วมกับการฟ้อนรำพื้นเมืองอีสาน ได้แก่ เซิ้งต่างๆ เช่น เซิ้งกระหยัง เซิ้งภูไท เซิ้งตำหมากหุ่ง เซิ้งปั่นหม้อบ้านเชียง เซิ้งตังหวาย และเซิ้งกระติ๊บข้าว เป็นต้น จึงมีส่วนให้การบรรเลงและการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสาน ในปัจจุบันได้รับความนิยมสูงทั้งในประเทศและต่างประเทศ ยิ่งเมื่อได้นำเครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานแต่ละชนิดแต่ละประเภท เช่น แคน โปงลาง พิณ ไหซอง โหวด ซอ อีสาน (ซอกะบา) กั๊บแก๊บ ฉิ่ง กลองสะไน มาผสมวงร่วมบรรเลงด้วยกันแล้ว เสียง จังหวะและท่วงทำนองที่เกิดขึ้นจึงสร้างความสนุกสนานเร้าใจ ก้องกระหึ่มไม่แพ้การบรรเลงคอนเสิร์ตของวงดนตรีสากลต่างๆ

หอสมุดแห่งชาติ (2506 : 395) กล่าวว่า ภาคอีสานดินแดนที่ราบสูงอันกว้างใหญ่ของประเทศไทย มีประวัติสืบทอดและมีความเจริญทางวัฒนธรรมแขนงต่างๆ มานานนับพันปี โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางดนตรีของชาวอีสานนั้น มีมานานแล้ว ดังปรากฏหลักฐานเป็นคำกล่าวในหนังสือพงศาวดารของไทยภาคที่ 1 เรื่องพงศาวดารล้านช้าง ซึ่งพูดถึงดนตรีอีสานไว้ว่า

....พงศาวดารล้านช้าง กล่าวว่า พระยาแถนหลวงให้ศรีคันธพะเทวดา ลาลงมาบอกสอนคนทั้งหลายให้เฮ็ด ฆ้อง กลอง กรับ เจงเวง ปี่พาทย์ พิณ เพี๊ยะ เพลง กลอน ได้สอนให้ดนตรีทั้งมวลและบอกเล่าส่วนครู อันขัฟ้อนฮ่อนนะสิ่งส่วงละแมงละมางทั้งมวลถ้วนแล้วก็จึงเมื่อเล่าเมื่อไหว้แก่พระยาแถนหลวงทุกประการนั่นแล...

จากข้อความนี้ แสดงให้เห็นว่าชาวอีสานมีวัฒนธรรมทางด้านดนตรีมาช้านานแล้ว ศิลปะเหล่านี้ ได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนในบริเวณนี้ที่มีความเกี่ยวพันกับดนตรีได้เป็นอย่างดี มีนักวิชาการแบ่งประเภทเครื่องดนตรีอีสานไว้ดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ชิ้น ศิลปะบรรเลง และลิขิต จินดาวัฒน์ (2521 : 20) กล่าวว่า ดนตรีมีบทบาทต่อชีวิตประจำวันของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเฉพาะในกลุ่มชนที่มีความเจริญทางด้านวัฒนธรรมมากเท่าใด ดนตรีก็มีความจำเป็นต่อกลุ่มชนมากขึ้นเท่านั้น ดังนั้นความเจริญในด้านดนตรีจึงสามารถแสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมของผู้เป็นเจ้าของดนตรีได้เป็นอย่างดี

เจริญชัย ชนไพโรจน์ (2526 : 17-21) ดนตรีเป็นเสมือนศาสตร์และศิลป์ของการเรียงร้อยสรรพเสียงต่างๆ ให้สอดคล้องเป็นทำนองหรือเสียงประสานตามจังหวะลีลาและกระแสเสียงเพื่อให้เป็นบทเพลงที่มีโครงสร้างที่สมบูรณ์ และก่อให้เกิดสะเทือนอารมณ์ สามารถแบ่งเครื่องดนตรีอีสานออกตามลักษณะของวัฒนธรรม คือ วัฒธรรมอีสานเหนือ และอีสานใต้ อีสานเหนือแบ่งดนตรีออกได้ 4 ประเภท คือ เครื่องดีด เครื่องสี เครื่องตี และเครื่องเป่า

เครื่องดีด ได้แก่ พิณ หุน หรือหืน

เครื่องสี ได้แก่ ซอปี๊บ

เครื่องตี ได้แก่ โปงลาง กลองเส็. หมากกั๊บแก๊บ ผางฮาด สิ่งและส่างกลองน้ำ

เครื่องเป่า ได้แก่ แคน โหวด ธนูหรือสะนู ใบไม้ ปี่กู้เฟือง ปี่ใบตองกล้วย ปี่ใบผักบัว

วัฒนธรรมอีสานใต้ แบ่งกลุ่มเครื่องดนตรีได้ 4 ประเภท ดังนี้

เครื่องดีด ได้แก่ พิษกะแสร์ พิษจะเปย อังกุ๊ยจ์

เครื่องสี ได้แก่ ซออู้ ซอด้วง

เครื่องตี ได้แก่ ระนาด ฆ้องวง ฆ้องราง กลองกันตรึม ฆ้องหุ่ย กลองรำมะนา กลองตะโพน ฉิ่ง ฉาบ

เครื่องเป่า ได้แก่ ใบไม้ โหวด ปี่อ้อ ปี่เจียง ปี่ใน ปี่ซลัย ปี่สไนว์

วิรัช บุษยกุล (2530 : 87-90) แบ่งประเภทเครื่องดนตรีอีสานเหนือได้ 5 ประเภท ดังนี้

1. ประเภทดีด หมายถึง เครื่องดนตรีที่มีสายใช้ดีด ได้แก่ พิณพื้นเมือง
2. ประเภทสี หมายถึง เครื่องดนตรี ที่มีสายสีด้วยคันชัก เรียกว่า ซอพื้นเมือง ได้แก่ ซอกระป๋อง ซอไม้ไผ่ ซอกะลา
3. ประเภทตีดำเนินทำนอง หรือเรียกว่าเคาะ ได้แก่ โปงลาง
4. เครื่องเป่า ได้แก่ แคน
5. ประเภทกอบจังหวะ มีทั้งไม้โลหะ เครื่องหนัง ได้แก่กั๊บแก๊บ ฉิ่ง ฉาบ ฆ้องพังฮาด กลองยาว รำมะนาวพื้นเมือง กลองกิ่ง กลองตุ้ม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สุรศักดิ์ พิมพ์เสน (2532 : 1-2) แบ่งกลุ่มเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เครื่องกระทบ แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

เครื่องกระทบที่บรรเลงทำนองได้ ได้แก่ โปงลาง

เครื่องกระทบที่บรรเลงทำนองไม่ได้ ได้แก่ กลองยาว กลองเส็ง กลองระมะนา กลองตุ้ม กลองหลุม กลองน้ำ กั๊บแก๊บ ผางฮาด สิ่ง (ฉิ่ง) แส่ง (ฉาบ)

กลุ่มที่ 2 เครื่องสาย แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

เครื่องดีด ได้แก่ พิณ หรือซุง

เครื่องสี ได้แก่ ซอกระบอกไม้ไผ่ในแนวตั้ง ซอกระบอกไม้ไผ่ในแนวนอน ซอกะลา ซอปี๊บ

เครื่องสายที่อาศัยการสั่นสะเทือนจากลม ได้แก่ สนู

กลุ่มที่ 3 เครื่องสาย แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

เครื่องเป่าประเภทไม่มีลิ้น ได้แก่ โหวต กระบอกไม้เปลือกหนา

เครื่องเป่าประเภทมีลิ้น ได้แก่ ใบไม้ ปี่กู่ฟาง ปี่ใบผักบั่ว (ใบหอม) หืน สไนด์ ปี่แคน และแคน

พจมาลย์ สมรรคบุตร (2538 : 77-78) แบ่งประเภทเครื่องดนตรีอีสานเหนือออกได้ 5 ประเภท ดังนี้

1.เครื่องดีด ได้แก่ พิณ หืน

2.เครื่องสี ได้แก่ ซอพื้นเมือง

3. เครื่องตี ได้แก่ โปงลาง กลอง กั๊บแก๊บ ฉิ่ง ฉาบ โหม่ง

4.เครื่องเป่า ได้แก่ แคน โหวต สะไน ปี่

5. เครื่องดึง ได้แก่ ไหซอง

สุพรรณี เหลือบุญชู (2541 : 106) กล่าวว่า วงดนตรีพื้นเมืองอีสานใต้มีหลายลักษณะ เช่น วงพื้นบ้านที่เน้นลักษณะของพื้นบ้านเขมร ลักษณะของพื้นบ้านลาว และพื้นบ้านที่รับอารยธรรมของดนตรีไทยภาคกลาง วงดนตรีพื้นบ้านที่นิยมเล่นกันในปัจจุบันมีดังนี้ วงกันตรึม วงตุ้มโมง วงมโหรีพื้นบ้าน

สันติภาพ เจนกระบวนทัต (2532 : 251-259) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านเพลงลูกทุ่งกล่าวถึงศิลปินพื้นบ้านอีสาน ที่ขับร้องเพลงหมอลำ สะท้อนชีวิต สภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยโดยมีท่วงทำนอง คำร้อง สำเนียง และลีลาการร้องมีแบบแผน มีลักษณะเฉพาะตน เช่น เคน ดาหลา บุญ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

เพ็ง ใฝ่วิชัย คำพอง แสงล่ำ สุวรรณ สร้อยฟ้า บานเย็น รากแก่น และฉวีวรรณ ดำเนิน ทั้งหมดนี้เป็นศิลปินพื้นบ้านที่ได้ทำหน้าที่บันทึกภาพวัฒนธรรมพื้นบ้านผ่านทางกลอนลำมากมาย

เจริญชัย ชนไพโรจน์ (2526 : 11) ได้กล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของดนตรีพื้นบ้านว่า ดนตรีพื้นบ้านเป็นดนตรีที่แสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดตลอดจนความเชื่อและนิสัยใจคอของชาวบ้าน ดนตรีพื้นบ้านจึงเข้าถึงและครอบใจชาวบ้านได้มากกว่าดนตรีประเภทอื่นๆ เนื้อหาสาระของดนตรีพื้นบ้านนั้นให้ทั้งความสุขและความบันเทิง

วิโรจน์ เอี่ยมสุข (2527 : 145-164) ได้ศึกษาเกี่ยวกับดนตรีอีสานได้ไว้ว่า เครื่องดนตรีที่นิยมแพร่หลายมีอยู่มากมายหลายแห่ง จำแนกเป็นประเภทตี ได้แก่ กลองกันตรึม เครื่องป่า ได้แก่ ปี่อ้อ ปี่จรวง เครื่องดีด ได้แก่ กระจับปี่ พิณน้ำเต้า เครื่องสี ได้แก่ ซอต่างๆ

พจมาลย์ สมรรคบุตร (2538 : 228) ได้ศึกษาแนวคิดประดิษฐ์ท่ารำเซิ้งจากศิลปะพื้นบ้านภาคอีสาน เช่น เคน ดาหลา ฉวีวรรณ ดำเนิน มาลินี แก้วเงิน เปลื้อง ฉายรัศมี โดยได้กล่าวถึงแนวคิดและประวัติพร้อมผลงานของศิลปินพื้นเมืองอีสานทั้ง 4 ท่าน เคน ดาหลา เป็นศิลปินพื้นบ้านหมอลำ โดยได้บันทึกแผ่นเสียงและเทป จำหน่ายทั่วประเทศ จนได้รับการขนานนามว่าราชาแผ่นเสียงทองคำ เมื่อปี พ.ศ. 2531 ได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดงหมอลำระดับภาค ปี พ.ศ. 2534 ได้รับคัดเลือกให้เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงหมอลำ

วีณา วีสเพ็ญ (2526 : 19) ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่องแนวทางการสืบทอดเพลงพื้นบ้านอีสานว่า การที่จะอนุรักษ์เพลงพื้นบ้านให้คงไว้ วิธีที่ดีที่สุดคือ การที่ชาวบ้านรักษาไว้โดยถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานและการเผยแพร่ไปยังคนส่วนใหญ่ เพื่อตระหนักถึงคุณค่าและดำรงรักษาสืบทอดในวงกว้างขึ้น

ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 316 – 363) ศิลปะ ประเพณีหรือพิธีกรรมเป็นสิ่งที่แสดงอกของลักษณะของคนใกล้สังคมนั้น ถ้าหากว่าสิ่งนั้นยังมีหน้าที่มีความสำคัญอยู่ในสังคมหรือเป็นตัวอย่างที่ดีงามแก่สังคมหรือลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของสังคมก็เป็นสิ่งที่ควรแก่การอนุรักษ์

สุรศักดิ์ พิมพ์เสน (2533 : 91-99) ได้กล่าวว่า แคน เป็นเครื่องมือดนตรีพื้นบ้านอีสานที่มีความมหัศจรรย์ในด้านความเก่าแก่ ด้วยระบบเสียง 7 เสียง ตามแบบดนตรีสากล และแคนอาจเป็นต้นกำเนิดของเครื่องดนตรีออร์แกน

จารุบุตร เรืองสุวรรณ (2520 : 20-36) ได้ศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของการละเล่นพื้นเมืองอีสานในหนังสือของดีอีสาน โดยมีเนื้อหากล่าวถึงเรื่องวิวัฒนาการของการละเล่นพื้นเมืองประเพณีฮีตสิบสองคลองสิบสี่ ตลอดจนเครื่องดนตรีที่ประกอบการละเล่นพื้นเมือง และการแสดงพื้นเมืองต่างๆ เช่น วงโปงลาง และเพลงที่บรรเลง

120379

เจริญชัย ชนไพโรจน์ (2526 : 17) ได้ศึกษาเกี่ยวกับทำเครื่องดนตรีผู้ไท ผลการวิจัยพบว่า ดนตรีผู้ไทมีเครื่องดนตรีเก่าแก่หลายอย่าง เช่น แคน ปี่ กระจับปี่ (พิณ) ซอ บั้งไฟไม้ไผ่ หมากกลิ้งกล่อม (โปงลาง) และพังฮาด (ฆ้องโบราณไม่มีปุ่ม) ดนตรีผู้ไทเป็นดนตรีที่มีทั้งทำนองและเสียงประสานโดยมีแคนเป็นเครื่องดนตรีหลัก และนิยมใช้ระบบดนตรี 5 เสียง เป็นหลักในการดำเนินทำนองของเครื่องดนตรีแต่ละชนิด มีการขับร้องที่เรียกว่า ลำ

องค์ประกอบของ วงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสาน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

องค์ประกอบด้านดนตรี ประกอบด้วย

ลักษณะพิเศษของดนตรีและศิลปะการแสดงของคนอีสานมีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งความหลากหลายของเครื่องดนตรี ท่วงทำนอง ซึ่งส่วนใหญ่มักจะให้ความสนุกสนานจังหวะที่เร้าใจอันแย้งกับความแห้งแล้งของสภาพแวดล้อม ความทุกข์ยากลำบากของคนอีสานไม่ได้เป็นตัวกั้นกาง ความคิดสร้างสรรค์ที่ประดิษฐ์คิดค้นเครื่องดนตรี การละเล่นต่างๆ ออกมา แต่กลับช่วยผลิตผลงานที่มีคุณค่าในตนเองออกมาอย่างวิจิตร เสียงดนตรีที่สะท้อนออกมาช่วยบ่งบอกลักษณะอุปนิสัยของคนอีสานออกมาส่วนหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันนี้ลักษณะของศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสานซึ่งเป็นที่ทราบกันส่วนใหญ่มักจะเป็นในลักษณะการขับร้องหรือศิลปะการใช้เสียงประกอบการแสดง ดังเช่นการแสดงหมอลำ ประเภทต่างๆ เช่น หมอลำหมู่ หมอลำเพลิน เป็นต้น ซึ่งนอกจากที่กล่าวมาแล้วยังมีการแสดงอีกประเภทหนึ่งที่เรียกว่า การฟ้อน ซึ่งการฟ้อนของชาวอีสานนั้น เป็นการคิดประดิษฐ์ขึ้นจากท่าทางลีลาต่างๆ เช่น มาจากท่าที่มีมาแต่ดั้งเดิม หรือเลียนแบบจากอากัปกิริยาของร่างกายต่างๆ ตามธรรมชาติที่มีอยู่ทั้งจากคน สัตว์ หรือจากจินตนาการ โดยพยายามคิดดัดแปลงให้มีลีลาอ่อนช้อยสวยงาม เช่น ท่ายูงรำแพน ท่าสาวประแป้ง ท่าลำเพลิน ท่าหงส์บินเวิน เป็นอาทิการนำอาการของสิ่งต่างๆ ดังกล่าวนี้มาประยุกต์ใช้ ชาวอีสานเรียกว่า การฟ้อน ซึ่งการฟ้อนนั้นในอดีตดั้งเดิมนั้นเป็นการนำไปประกอบการเซิ้งต่างๆ โดยจะมีบทขับเรียกว่า กาพย์เซิ้ง เช่น เซิ้งบั้งไฟ เซิ้งนางแมว เซิ้งนางด้ง เป็นต้น ครั้นต่อมาจึงได้มีการนำเอาดนตรีเข้าไปประกอบในการฟ้อนด้วย และได้มีการประดิษฐ์ท่าฟ้อนจากท่าพื้นบ้านให้สวยงามมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องในท่วงทำนองและจังหวะของดนตรีที่นำมาประกอบ ซึ่งปัจจุบันจะเห็นว่าการฟ้อนประกอบดนตรีของอีสานมีอยู่หลายชุด เช่น ฟ้อนแพรวา ฟ้อนภูไท 3 เผ่า ฟ้อนบายศรี เป็นต้น

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สำหรับดนตรีพื้นบ้านอีสานนั้นส่วนใหญ่เกิดจากประสบการณ์ในกิจวัตรความเป็นอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน อันเกิดจากการประกอบอาชีพประจำฤดูกาลต่างๆ เช่น การจับสัตว์น้ำ สัตว์บก การทำไร่ไถนา หรือสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อ ตลอดจนสะท้อนให้เห็นถึงความสนุกสนานเพลิดเพลินอันเกิดจากอุปนิสัยใจคอท่ามกลางวิถีชีวิตของสังคมอีสานทั้งนี้ในส่วนของลักษณะของดนตรีพื้นบ้านอีสานจะมีความแตกต่างกันไปตามกลุ่มวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ กล่าวคือ กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว (อีสานเหนือ) และกลุ่มวัฒนธรรมไทย-เขมร (อีสานใต้) ซึ่งจะมีความแตกต่างทางด้านสุ้มเสียง สำเนียงดนตรีตลอดจนรูปแบบ ซึ่งจะมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างกันไป เช่น ทำนอง ทางอีสานเหนือจะเรียกว่า ลายเพลง ส่วนทางอีสานใต้จะเรียกว่า บอดเพลง เป็นต้น

การแบ่งประเภทของกลุ่มวัฒนธรรมอีสาน

เนื่องจากภาคอีสานมีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาล จึงมีความหลากหลายในส่วนของภาษาและวัฒนธรรมของประชาชน โดยอาจจะสามารถแยกพิจารณาออกตามกลุ่มวัฒนธรรมของกลุ่มคนต่างๆ ซึ่งมีอยู่ 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1. กลุ่มวัฒนธรรมอีสานเหนือ เป็นกลุ่มที่ใช้ภาษาที่เรียกว่าไทย-ลาว เป็นส่วนใหญ่ แต่จะมีคนกลุ่มน้อยเท่านั้นที่ใช้ภาษาเฉพาะท้องถิ่นของตน เช่น กลุ่มคนภูไท แสก ย้อโส้ และโย้ย ทั้งนี้กลุ่มอีสานเหนือได้แก่ พื้นที่ซึ่งอยู่ในแถบ แอ่งสกลนคร อันประกอบไปด้วย 15 จังหวัดคือ จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดนครพนม จังหวัดหนองคาย จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดสกลนคร จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดเลย จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดยโสธร จังหวัดอุบลราชธานี และ จังหวัดอำนาจเจริญ

2. กลุ่มวัฒนธรรมอีสานใต้ คือ กลุ่มที่อยู่ในบริเวณของพื้นที่ที่ราบตอนใต้เรียกว่า แอ่งโคราช ได้แก่ กลุ่มคนที่อยู่แถบ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ และ จังหวัดศรีสะเกษ กลุ่มวัฒนธรรมนี้จะใช้ภาษาที่เรียกว่า ไทย-เขมร เป็นส่วนใหญ่ ยกเว้น จังหวัดเดียวคือ จังหวัดนครราชสีมา ที่ใช้ภาษาไทย-โคราช

จากการที่เราได้แบ่งกลุ่มของวัฒนธรรมอีสานออกเป็น 2 กลุ่ม ใหญ่ๆ ตามลักษณะสภาพทางภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ภาษา ข้างต้นนั้น ดังนั้นจึงอาจแบ่งประเภทของศิลปะการแสดงและดนตรีของอีสานออกเป็น 2 กลุ่ม ตามที่กล่าวมาคือ ศิลปะการแสดงและดนตรีอีสานของกลุ่มวัฒนธรรมอีสานเหนือ และศิลปะการแสดงและดนตรีอีสานของกลุ่มวัฒนธรรมอีสานใต้

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

เครื่องดนตรีประกอบไปด้วย

แคน เป็นเครื่องเป่าที่นิยมกันมากและยังถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสาน ทำมาจากไม้ไผ่รวก หรือไผ่เฮี้ย ชื่อของแคน เรียกกันตามจำนวนลูกแคน เช่น แคน 6 มี 6 คู่ แคน 7 มี 7 คู่ แคน 8 มี 8 คู่ แคน 9 มี 9 คู่ ทั้งนี้คนอีสานยังมีความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นมาของแคนว่าเชื่อคำว่าแคนน่าจะมาจากเสียงที่ดังออกมา บ้างว่าคงจะมาจากการเรียกเต้าแคน ซึ่งทำมาจากไม้แคน หรือไม้ตะเคียน บ้างว่าผู้ที่คิดค้นแคนขึ้นมาคือแม่หม้าย ดังนั้นเสียงที่ได้จึงโหยหวน ไพเราะอ่อนหวาน ออดอ้อนเหมือนผู้หญิงที่อยู่ตัวคนเดียวไร้คู่เคียงคู่ทำนองนั้น บ้างได้ผูกนิยายเป็นเรื่องราวว่า นานมาแล้วมีพระราชาพระองค์หนึ่งได้เสด็จเข้าป่ามาพร้อมด้วยข้าราชบริพารเพื่อจะได้ล่าสัตว์ วันหนึ่งเมื่อบรรทมได้สุบินว่ามีของสิ่งหนึ่งได้ตกลงมาจากฟากฟ้ามาอยู่ที่เฉพาะพระพักตร์ แต่ไม่ทราบว่าสิ่งที่จะปรากฏนั้นเรียกว่าอะไร ครั้นพอตื่นบรรทมจึงได้ยินเสียงหนึ่งทำนองไพเราะแว่วดังมาจากในป่า จึงเสด็จพร้อมข้าราชบริพารตามเสียงดังกล่าวไป จนกระทั่งเข้าใกล้เสียงไปมาก และมาหยุดที่น้ำตกแห่งหนึ่ง ที่มีลักษณะเจ็ดชั้น จึงทราบว่าเสียงที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากเสียงน้ำที่ไหลลงมาต่างระดับกัน เมื่อกระทบกันโตรกธารหินจึงเกิดเสียงแตกต่างกัน ด้วยความซาบซึ้งในเสียงดังกล่าวจึงได้คิดประดิษฐ์เครื่องดนตรีเลียนแบบเสียงน้ำตกขึ้น จนกลายเป็นแคนในปัจจุบัน

โหวด เป็นเครื่องเป่าที่ทำด้วยลูกแคน แต่ไม่มีลิ้น โดยตัดให้ลำของลำของลูกแคนยาวต่างระดับกันเพื่อก่อให้เกิดเป็นเสียง ตามที่ต้องการหากจะพิจารณาตามเกณฑ์ของจังหวะหรือเสียงมาตรฐานสากลได้ 5 เสียง คือ โด เร มี ซอล ลา โดยโหวดจะใช้เป่าในแนวทำนองหวานเยือกเย็น โหยหวน มีเสียงสดใสใช้ทำทำนองได้ชัดเจน

พิณพื้นเมือง ชาวบ้านและนักดนตรีพื้นเมืองอีสานทั่วๆ ไป เรียกชื่อพิณเมืองอีสานนี้แตกต่างกันออกไปหลายๆ ชื่อทั้งๆ ที่เป็นเครื่องดนตรีชิ้นเดียวกัน เช่น หมากจับปี่ หมากตับแต่ง และเรียกหมากตดโดต่งหรือซุงบ้าง แต่เดิมพิณพื้นเมืองอีสานเรียกว่า ซุงพื้นเมืองอีสาน เนื่องจากทำมาจากไม้ซุงท่อนยาวตลอดทั้งตัว แต่ต่อมาคนทั่วไปนิยมเรียกว่า “พิณ” โดยนำไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้ขนุน (ไม้หมากมี่) มาสร้าง พิณเป็นเครื่องดีดที่ทำด้วยไม้ มีกล่องเสียงทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมมนก็มีหรือทำเป็นรูปคล้ายใบไม้ก็ได้ มีช่องเสียงตรงกลาง ด้านหน้ากล่องเสียงขนาดกว้างประมาณ 25 ซม. ทำให้เกิดเสียงไพเราะสดใส และมีสีสดสวยด้วยธรรมชาติของลายไม้อีกด้วย ส่วนคันพิณก็ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ตรงปลายเซาะเป็นร่อง ด้านข้างเจาะรูสำหรับสอดลูกบิดตั้งสายซึ่งทำจากลวดอาจมี 2 สาย 3 สาย หรือ 4 สายก็ได้ นมแบ่งเสียงมักก็จะทำไม้เนื้อแข็งหรือขาสัตว์มี 5 เสียง คือ โด เร มี ซอล ลา ส่วนตรงปลายสุดของคันพิณมักนิยมทำเป็นลวดลายที่สวยงาม มีความยาวประมาณ 50-60 ซม. ปี๊กทำด้วยไม้ไผ่เสี้ยมปลาย หรือเขาที่เหลาเป็นแผ่นบางๆ สำหรับดีด

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

พิณเบส พัฒนาการจากพิณให้เป็นเสียงทุ้มแหลมไปตามจังหวะหนักแน่น ทำให้จังหวะน่าฟังยิ่งขึ้น

โปงลาง โปงลางมีลักษณะเป็นท่อนไม้กลมทำจากไม้มะหาด ไม้หมากหมี่ ไม้หมากเหลือม มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5-8 เซนติเมตร ถากตรงกลางทั้ง 2 เป็นด้านเพื่อปรับระดับเสียง โปงลางมี 12-13 ลูกสามารถทำให้เกิดเสียงในระบบ 5 เสียง คือ โด เร มี ซอล ลา ลูกโปงลางแต่ละลูกจะมีความยาวลดหลั่นกันผูกรวมกันด้วยเชือก โดยเจาะรูทั้ง 2 ด้าน แล้วร้อยเชือกผ่านรวมกันเป็นผืนเวลาตีจะใช้แขวนไว้โยงกับเสาโดยเรียงจากลูกใหญ่สุดไว้ข้างบนถึงเล็กสุดไว้ข้างล่าง สมัยโบราณมักทำด้วยโลหะ สำริดขนาดใหญ่ หรือท่อนไม้ขนาดใหญ่ ขุดเจาะให้กลวงแขนไว้ที่วัดสำหรับใช้ไม้กระทุ้งทำให้เกิดเสียงสัญญาณก้องกังวานให้คนทั้งหมู่บ้านได้ยินเพื่อบอกกำหนดเวลาประกอบภารกิจในแต่ละวันของชาวบ้าน ส่วนโปงลางขนาดเล็กมีไว้สำหรับแขวนคอวัวและควาย เพื่อเป็นสัญญาณในการเดินทางไปค้าขายต่างถิ่นทางไกลโดยจะเลือกวัวที่มีลักษณะดีไว้ 2 ตัว เพื่อคุมขบวนเดินทางโดยนำวัวที่เป็นจ่าฝูงมาแต่งตัวให้ดูเด่น ผิดไปจากวัวตัวอื่นๆ พร้อมทั้งแขวนโปงลางคู่ใหญ่ที่มีเสียงทุ้มกังวานไว้กับวัว ตัวนำต้นขบวน ส่วนโปงลางคู่เล็ก มีเสียงแหลมเล็กใช้กับวัวตัวกำกับท้ายขบวนเพื่อเป็นสัญญาณสำหรับบอกเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น กับขบวนการเดินทางขนส่งในการเดินทางเป็นระยะเวลานานๆ นายฮ้อยผู้ควบคุมขบวนสินค้าจะเดินทางไปพร้อมกับฟังเสียงของโปงลางที่แขวนคอวัวอยู่ตลอดระยะเวลาการเดินทางนั้น บางครั้งเส้นทางการเดินทางมีทั้งที่ราบเรียบและขรุขระจึงเป็นเหตุให้โปงลางมีเสียงไม่สม่ำเสมอช้าบ้างเร็วบ้าง ค่อยบ้าง ดังบ้าง สลับกันไป จากต้นกำเนิดของเสียงดนตรีจากโปงลางนี้เอง เมื่อถึงเวลาหยุดขบวนพักผ่อนนายฮ้อยผู้ควบคุมขบวนพักผ่อนนายฮ้อยผู้ควบคุมขบวนจึงได้นำโปงลางที่แขวนคอวัว ออกมาเขย่าเล่นตามเสียงโปงลางที่ได้ฟังมาตลอดระยะการเดินทางเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน จึงทำให้เกิดเป็นลายทำนองเพลงต่างๆ ขึ้น เช่น กาเต้นก้อน เป็นต้น

กลอง เครื่องดนตรี พื้นเมืองอีสานเหนือนิยมใช้กลองตึ้งและกลองแอว่วมบรรเลงประกอบท่าฟ้อนรำพื้นเมืองให้มีท่วงทำนองสนุกสนานยิ่งขึ้น

กั๊บแก๊บ เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตี ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ประดู่ ไม้พยุง ไม้ชิงชัน การสร้างเครื่องดนตรีประเภทนี้ทำได้หลายรูปแบบ เช่น ใช้ไม้ตัดเป็นแท่งเล็กๆ สั้นๆ พอดีกับฝ่ามือ ใช้มือจับขยับเป็นคู่ ข้างละ 1 คู่ ทำให้เกิดเสียง หรือใช้ไม้เนื้อแข็งชนิดยาวสร้างขึ้นโดยใช้เหรียญโลหะหรือฝาขวดน้ำอัดลมตอกตะปูไว้กับส่วนหัวกั๊บแก๊บ และใช้ไม้อีกอันหนึ่งทำเป็นร่องแบบฟันเลื่อยประกอบไว้ กั๊บแก๊บชนิดยาวนี้เมื่อเล่นไม้จะเสียดสีกันทำให้เกิดเสียง โดยมีไม้แผ่นสี่เหลี่ยมเล็กๆ แทรกอยู่ตรงกลางเป็นหมอนรอง ยาวประมาณ 9 ซม. นอกจากนั้นยังมีอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งใช้ปล้องไม้ไผ่ขนาดไม่ใหญ่นักประมาณ 3 ปล้องมาเหลาเจาะให้ลวดเส้นหนาร้อย

RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ฝาขวดน้ำอัดลมตีให้แบนประมาณ 3-4 ฝา ขึงอยู่ภายในปล้องโปร่งของไม้ไผ่ประมาณ 4 แถว เวลาแสดงใช้ถือตีกับฝ่ามือทำให้เกิดเสียง

ผางฮาด คือ ฆ้องโหม่งโบราณที่ไม่มีปุ่ม แต่หน้าจะราบเรียบเสมอกันหมด

สิ่งและแส่ง หรือ ฉิ่ง และฉาบนั่นเอง ใช้ตีในการประกอบจังหวะ

แคน เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่าโดยวิธีใช้ปากเป่าดูดลมเข้าออกประกอบขึ้นด้วยไม้กู่แคน ไม้เต้าแคน หลาบโลหะ และขี้สูด (ชันโรง) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

โหวด เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่า แกนตางกลางทำมาจากไม้ไผ่ ลูกโหวดทำด้วยไม้ไผ่เฮี่ยหรือไม่กู่แคนนำมาติดรอบๆ ด้วยขี้สูดพอกเป็นรูปนูนเหนือแกนกลาง ใช้ปากเป่าลมเข้าลูกโหวดทำให้เกิดเสียงโดยเอาส่วนนูนวางลงไปที่ร่องคางใต้ริมฝีปากล่างแล้วหมุนไปรอบๆ ตามเสียงที่ต้องการ ลูกโหวดนี้นิยมทำกันตั้งแต่ 6-13 ลูก ลูกที่ยาวที่สุดประมาณ 19.5 ซม. ลูกที่สั้นที่สุดยาวประมาณ 6.5 ซม. ส่วนแกนตรงกลางยาวประมาณ 28 ซม. วงดนตรีพื้นบ้านอีสานใต้ประกอบด้วยเครื่องดนตรีต่างๆ ดังนี้

กรับพื้นเมืองอีสาน มีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น หมากกั๊บแก๊บหรือหมากก๊อบแก๊บใช้ไม้เนื้อแข็งหลายยาวเป็นคู่กันที่ปลายไม้ทั้งสองข้างจะติดฝาน้ำอัดลม

ลายเพลงพื้นเมืองอีสานเหนือ ลายเพลงพื้นเมืองอีสานที่เป็นลายเพลงที่นิยมนำมาประกอบการแสดงทางแคน มีอยู่ 2 ทาง คือ ทางสั้นกับทางยาว มีอยู่จำนวน 5 ลายดังนี้

1. ลายใหญ่ (ลายอ่านหนังสือใหญ่)
2. ลายน้อย (ลายอ่านหนังสือน้อย)
3. ลายสร้อย
4. ลายโป้ซ้าย
5. ลายสุดสะแนน

ลายหลักทั้ง 5 ลายนี้จัดอยู่ในทางสั้น 3 ลายเพลง คือ ลายสุดสะแนน ลายโป้ซ้ายและลายสร้อยจัดอยู่ในทางยาว 2 ลายเพลง คือลายใหญ่และลายน้อย ลายหลัก 5 ลายเพลงนี้ หมอแคนจะใช้เป่าประกอบการแสดงหมอลำกลอน ส่วนประวัติความเป็นมาของลายหลักทั้ง 5 ลายนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด ใครเป็นผู้ริเริ่มบรรเลงเป็นคนแรก ทราบกันแต่เพียงว่ามีการสืบทอดกันต่อๆ มาเป็นเวลาช้านาน

ความหมายของชื่อลายหลักทั้ง 5 ลาย

1. ลายใหญ่ (ลายอ่านหนังสือใหญ่) เป็นลายทางยาว คำว่า "หนังสือใหญ่" เป็นความหมายที่คนอีสานเข้าใจกันโดยทั่วไปว่า หมายถึง "ภาษาบาลี" เช่น คนที่เป็นมหาเปรียญต้องเรียนหนังสือใหญ่ เพราะศักดิ์สิทธิ์และยุ่งยากต่อการศึกษา ต้องเรียนกันนานหลายปีผู้มีสติปัญญาดี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

จึงจะเรียนได้ ทำนองแคนจึงเป็นทำนองแบบลำยาว เสียงนุ่มนวลบอกถึงความพยายามระมัดระวังเป็นพิเศษ ผู้เฒ่าผู้แก่เมื่อได้ฟังเพลงอ่านหนังสือใหญ่แล้วมักจะรำพึงรำพันถึงความหลังในอดีตของตนเสมอ

2. ลายน้อย (ลายอ่านหนังสือน้อย) เป็นลายทางยาว เป่าแบบลำยาว แต่มีจังหวะเร็วกว่า เล็กน้อย เสียงไม่ทุ้ม ไม่โหยหวนเท่าลายอ่านใหญ่ แต่มีความไพเราะแบบง่ายๆ ไม่สลับซับซ้อน

3. ลายสร้อย เป็นลายทางสั้น ทำนองเดียวกับลายโป้ซ้าย มีเสียงแหลมสูงมากกว่าลายโป้ซ้าย มีเสียงแหลมสูงมากกว่าลายป้าซ้าย ความแตกต่างระหว่างลายโป้ซ้ายกับลายสร้อยอยู่เสียงของแคนว่าสูงแหลมกว่ากันเพียงใด

4. ลายโป้ซ้าย เป็นลายทางสั้น ทำนองเดียวกับลายสุดสะแนน จะแตกต่างกันก็แต่ความยากง่ายของการเล่น โดยติดสูดที่ลูกแคนตรงตำแหน่งหัวแม่มือซ้าย จึงตั้งชื่อให้ว่า "ลายโป้ซ้าย"

5. ลายสุดสะแนน เป็นลายทางสั้น คำว่า "สุดสะแนน" คงจะเพี้ยนมาจากคำอีสานว่า "แนน" ซึ่งมีความหมายว่าต้นตอหรือสายใย เนื่องจากลายสุดสะแนนเป็นลายครูมีความไพเราะเป็นพิเศษ จังหวะกระชับและมีลีลาท่วงทำนองตื่นเต้นเร้าใจตลอดเวลา หมอแคนจะต้องเป่าลายสุดสะแนนให้เป็นก่อนลายอื่นๆ ดังนั้นคำว่า "สุดสะแนน" จึงน่าจะหมายถึงความไพเราะชนิดพื้นฐาน ใครได้ฟังลายนี้แล้วมักจะคิดถึงบ้านเกิดเมืองนอน คิดถึงบิดา มารดาญาติพี่น้อง หรือเกิด "ออนซอน" ขึ้นมาอย่างที่สุดนั่นก็คือเขาคิดหวนกลับไปถึง "แนน"

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

องค์ประกอบด้านรูปแบบการแสดงและการประดิษฐ์ท่ารำ

การประดิษฐ์ท่ารำใช้หลักเดียวกันกับวิทยาลัยนาฏศิลป์คือการประดิษฐ์ท่ารำตามวิถีชีวิตการทำมาหากินของชาวบ้าน วัฒนธรรมในหมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่โดยมีขั้นตอนต่างๆ เรียงตามลำดับความสำคัญของการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมความเป็นอยู่นั้น

การประดิษฐ์ท่ารำเป็นหัวใจที่สำคัญในการสร้างผลงานทางด้านนาฏศิลป์ให้มีปรากฏเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะสภาวะแวดล้อมตามสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ประการหนึ่งมนุษย์ย่อมต้องการแสวงหาสิ่งแปลกใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา อิทธิพลทางด้านการแสดงของตะวันตกเข้ามาเผยแพร่อีกประการหนึ่ง สิ่งเหล่านี้เป็นต้นเหตุให้ศิลปะการแสดงของไทยต้องปรับปรุงหรือสร้างผลผลิตทางด้านนาฏศิลป์ไทยให้มีความเหมาะสมตามยุคตามสมัยเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของคนยุคใหม่ ฉะนั้นผู้ที่จะสร้างผลงานทางด้านนาฏศิลป์ไทยควรจะนำหลักและแนวการ

คิดประดิษฐ์ท่ารำของบรมครูทางด้านนาฏศิลป์ไว้เป็นแนวทางในการสร้างผลงานใหม่ๆ ทางด้านนาฏศิลป์ไทยที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม (พจน์มาลย์ สมรรคบุตร. 2538 : 43)

สุวรรณี ชลานุเคราะห์ (2538 : 50) ได้กล่าวว่า การประดิษฐ์ท่ารำผู้ประดิษฐ์ท่ารำต้องมีความรู้ความสามารถแยกได้ว่าท่ารำส่วนไหนเป็นลีลาส่วนไหนเป็นท่าเชื่อมจะต้องคำนึงถึงพื้นฐานความสามารถของผู้เรียนว่าจะสามารถรับลีลาท่าเชื่อมได้มากน้อยเพียงใด เพราะลีลาท่าเชื่อมที่สวยงามมักจะต้องอาศัยการยักเยื้อง ถ้าผู้เรียนไม่สามารถที่จะเริ่มได้ก็ให้ประดิษฐ์ท่าเชื่อมไปอย่างเรียบๆ โดยการตัดลีลาออกให้หมด วิธีนี้ความสวยงามมักจะลดน้อยลง

นิตยา จามรมน (2538 : 52-54) ได้กล่าวว่า ควรเริ่มจากการศึกษาท่ารำที่เป็นของดั้งเดิมในท้องถิ่น คือ แม่ท่าหรือท่าหลักของพื้นเมืองมีแม่ท่าอะไรบ้าง แล้วนำมาประดิษฐ์ลีลาเชื่อมท่าให้มีความสวยงาม

เฉลย ศุขะวณิช ศิลปินแห่งชาติ สาขา ศิลปะการแสดง และผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย (2538 : 44-46) ได้กล่าวว่า การประดิษฐ์ท่ารำพื้นเมืองต้องศึกษาท่ารำที่เป็นแม่ท่าหลักของท้องถิ่น แล้วนำมาประดิษฐ์ลีลาเชื่อมท่ารำให้กรอบคลุมความหมายของเนื้อหาในระบำนั้นๆ ได้คัดเลือกแม่ท่าหลักมาใช้ให้เหมาะสมไม่จำเป็นต้องนำมาใช้เริ่มต้นในท่าที่ 1 ของแม่ท่าเสมอไปอาจจะหยิบแม่ท่าหลักในท่าที่ 8 มาใช้เป็นท่าเริ่มต้นในผลงานการประดิษฐ์ท่ารำของเราก็ได้การแสดงนาฏศิลป์ไทยสมัยโบราณ ไม่นิยมการแปรแถวให้หลากหลายเหมือนในปัจจุบันนี้มักจะนิยมแถวตรงเรียงเดี่ยวหน้ากระดานหรือแถวตอนคู่หรือลักษณะวงกลมแล้วประดิษฐ์ท่ารำให้เหมือนใหม่ ต่อมาการแสดงนาฏศิลป์ไทยของไทยมากขึ้น เล่น ในท่ารำเดี่ยวเหมือนกันหมดแต่การแปรแถวต่างกันโดยแบ่งผู้แสดงเป็นแถวหรือเฉียงส่วนหนึ่งเป็นคู่อยู่อีกหนึ่งทางหนึ่งหรือในช่วงเวลานั้นผู้แสดงตั้งท่ารำต่างกัน แต่ว่าอยู่ในจังหวะท่วงทำนองเดียวกับผู้ประดิษฐ์ท่ารำจะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์กลมกลืนเป็นหลัก เมื่อเปลี่ยนการแปรแถวต้องให้ลีลาการเคลื่อนไหวเป็นไปด้วยความนุ่มนวลไม่วิ่งตัดหน้ากันและไม่วิ่งซับซ้อนจนน่าเวียนศีรษะหรือจะใช้ตั้งท่ารำแล้วรำเดินตามจังหวะเปลี่ยนแปรแถวใหม่ก็ควรจะทำได้ผลดีของการแปรแถว ทำให้เปลี่ยนอารมณ์ความรู้สึกของผู้ดูไม่จำเจซ้ำซากจนน่าเบื่อแล้วเปิดโอกาสให้ผู้แสดงได้สับเปลี่ยนผลัดขึ้นมาอยู่หน้าเวทีได้ทั่วทุกคน

จำเรียง พุธประดับ (2538 : 47-48) ได้กล่าวว่า การประดิษฐ์ท่ารำ ที่มีแต่จังหวะทำนองเพลงไม่มีเนื้อร้อง ต้องศึกษาจำนวนของจังหวะและทำนองเพลงที่นำมาใช้ว่าเพลงนั้นมีทั้งหมดกี่เที่ยวกี่จังหวะย่อมเป็นหนึ่งจังหวะใหญ่ เพื่อเข้าใจจังหวะของเพลงได้ถูกต้องแล้วก็บรรจุท่ารำลงให้พอดีกับจังหวะในบทเพลงนั้นๆ การแปรแถวเพื่อมาตั้งท่ารำเป็นตั้งซุ้มย่อยหรือตั้งซุ้มใหญ่ การตั้งซุ้มลักษณะต่างๆ ต้องคำนึงถึงขนาดของเวที และจำนวนผู้แสดงด้วยและการเชื่อมท่าก็คือลีลาของ

ท่ารำที่เชื่อมแม่ท่าจากหนึ่งไปยังอีกท่าหนึ่งให้สอดคล้องสวยงามดูกลมกลืนกัน โดยใช้วิธีถอนเท้าหรือเยื้องตัวให้ตรงและลงจังหวะพอดีจะทำให้ดูสวยงามในขณะที่ฟ้อนรำ

การเข้าออกของผู้แสดงมีข้อสำคัญอยู่ว่าต้องมีช่องไฟห่างกันระหว่างคู่ของผู้แสดงด้วยและไม่มายืนซ้อนหลังกัน ออกแสดงทางขวามือของเวทีจนการแสดงเข้าทางซ้ายมือของเวทีและบางครั้งการเข้าออกสถานที่เป็นตัวกำหนด

พนิดา สิทธิวรรณ (2538 : 51) ได้กล่าวว่า การเชื่อมท่ารำความเชื่อมท่ารำหนึ่งกับท่ารำอีกท่าหนึ่งให้มีความเคลื่อนไหวกลมกลืนมากที่สุด

เสรี หวังในธรรม (2538 : 56-57) ได้กล่าวว่า การแสดงมิได้มีความสำคัญที่มารำอย่างเดียว จะต้องให้ความสำคัญกับทำนองเพลง เนื้อร้องและเครื่องแต่งกายด้วยถ้าเป็นลักษณะการแสดงประเภทท่าระบำใช้ผู้แสดงเป็นหมู่คณะคำนึงถึงความพร้อมเพรียงเป็นหลัก การแปรแถวนี้มีจุดประสงค์เพื่อไม่ให้ท่ารำนั้นหยุดนิ่งการแปรแถวในการแสดงพื้นเมืองไม่มีรูปแบบตายตัวเหมือนไทยภาคกลางการแสดงพื้นเมืองจึงมีอิสระในการแปรแถวโดยคำนึงถึงความสนุกสนานครึกครื้นและแสดงอารมณ์ประจำท้องถิ่นเป็นใหญ่ การเชื่อมท่ารำเป็นการนำท่ารำแม่ท่าหลายๆ ท่ามาเชื่อมโยงมให้ติดต่อกันโดยใช้ลีลาในการร่ายรำมาเชื่อมท่ารำให้กลมกลืนให้มากที่สุด ผู้คิดประดิษฐ์ท่ารำจำเป็นต้องอาศัยพื้นฐานความรู้และประสบการณ์เป็นสำคัญ

สุวรรณี ชลานุเคราะห์ (2538 : 50) ได้กล่าวว่า ไม่ควรมีลักษณะการแปรแถวที่ซ้ำๆ ในระบำ รำ ฟ้อนชุดเดียวกันและผู้คิดประดิษฐ์ท่ารำต้องใช้ปฏิภาณและไหวพริบในการแปรแถวให้ดูสัมพันธ์กลมกลืนกันหลีกเลี่ยงการแปรแถวที่ดูวุ่นวาย

สถาพร สนทอง (2538 : 55) ได้กล่าวว่า การแปรแถวจะใช้เฉพาะการแสดงที่มีลักษณะการรำเป็นหมู่คณะใช้ผู้แสดงจำนวนมากคำนึงถึงความพร้อมเพรียงกันเป็นหลัก ไม่ให้ความสำคัญกับท่ารำเท่าใดนัก ในการเข้าออกให้เหมาะสมกับสถานที่ด้วย

จาตุรงค์ มนตรีศาสตร์ (2538 : 60) ได้กล่าวว่า จำนวนของผู้แสดงต้องเป็นไปตามจุดประสงค์ของการแสดงนั้นด้วย เพลงจังหวะต้องเหมาะสมในการแปรแถวตามจำนวนผู้แสดง ความชัดเจนของจังหวะสัญญาณการให้คิวในการแปลแถวขนาด มีความแปรแถวกว้างใหญ่พอที่จะแปรแถวเป็นรูปต่างๆ ตามความต้องการต่างๆ ได้รวดเร็วเพียงใดและความสามารถของผู้แสดง ผู้แสดงจะต้องมีความสามารถในการร่ายรำในระดับเดียวกันและมีสามัญสำนึกในเรื่องจังหวะเป็นอย่างดีได้มาตรฐานมีความเชื่อมั่น มีความเป็นระเบียบวินัยการเชื่อมท่ารำจะใช้ในกรณีที่มีท่ารำสองท่าที่แตกต่างกันและต้องการให้ท่ารำทั้งสองท่าต่อเนื่องกันจำเป็นต้องประดิษฐ์ท่าเชื่อมซึ่งมีลักษณะเป็นลีลาเข้าแทรกเพื่อให้ท่ารำสองท่ารำต่อเนื่องกันอย่างกลมกลืน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ฉวีวรรณ พันธุ (2528 : 72) ได้กล่าวว่า การคิดประดิษฐ์ท่ารำจากการเลียนแบบท่าทางสัตว์โดยยกตัวอย่างการแสดงในชุดรำมโนราห์เล่นน้ำ เป้าหมายของการแสดงชุดนี้จะคิดประดิษฐ์การแสดงออกท่าฟ้อนให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงในธรรมชาติของนกให้มากที่สุด นอกจากนั้งได้นำเอาประสบการณ์เดิมที่ได้รับการถ่ายทอดท่าฟ้อนการแสดงหมอลำกลอนเรื่องนางมโนราห์มาจากบิดาผสมผสานในการสร้างผลงานชุดรำมโนราห์เล่นน้ำ เช่น ท่าเล่นน้ำ ท่าถูขี้ไคล เป็นต้น ในการคิดกระบวนท่ารำเหล่านี้ได้นำมาจัดเรื่องท่ารำให้เป็นระเบียบมากขึ้นโดยวิธีการนำท่าฟ้อนต่างๆ นี้มาวาดเป็นรูปภาพก่อนแล้วจึงนำมาเรียงลำดับก่อนหลัง จึงคิดหาท่ามาเชื่อมท่ารำเหล่านี้ให้ติดต่อกลมกลืนกันจนกระทั่งครบกระบวนท่าแล้วจึงคิดลายเพลงที่เหมาะสมกับท่ารำ โดยนำลายเพลงลำเพลินลายเพลงมากขาขาวหรือลายเพลงสังข์ศิลป์ชัยมาบรรจุให้ตรงกับลีลาท่ารำด้วย จากนั้นจึงคัดเลือกนักศึกษาขึ้นมาฝึกซ้อมการแสดงในการแสดงชุดรำมโนราห์น้ำได้กำหนดการออกการเข้าโดยยึดขนบของละครคือ เริ่มออกแสดงทางขวามือของเวทีเมื่อจบการแสดงเข้าทางซ้ายมือของเวที ส่วนการแปรแถวมีรูปวงกลม รูปตัววี รูปพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว แปรเป็นแถวหน้ากระดาน มีการสลับแถวขึ้นลงบ้างตามสมควร

ในการประดิษฐ์ท่ารำนั้นตามแนวคิดของบรมครูทางด้านนาฏศิลป์ไทยผู้ประดิษฐ์ท่ารำต้องเป็นผู้ที่มีความรู้และรู้หลักของการแปรแถว การเชื่อมท่าโดยที่ไม่เป็นที่ติดขัดได้ ดังนั้นการประดิษฐ์ท่ารำท่ารำจึงขึ้นอยู่กับองค์ประกอบและปัจจัยหลายๆ อย่างที่นำมาร้อยเรียงรวมเป็นการแสดงชุดหนึ่งได้โดยไม่ต้องทำลายนาฏศิลป์ไทยที่มีมาแต่ดั้งเดิม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

องค์ประกอบด้านเครื่องแต่งกาย

การแต่งกายยึดหลักการแต่งกายแบบพื้นบ้านอีสานตามวัฒนธรรม การดำเนินชีวิตประกอบการปรับปรุงให้สวยงามเหมาะสมกับการแสดงบนเวที มีการประดับเครื่องประดับและดอกไม้เพื่อให้เข้ากับชุดการแสดงซึ่งดูจากความเหมาะสมกับชุดการแสดงด้วย

เครื่องแต่งกายเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ อันประกอบด้วย อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์มาตั้งแต่ครั้งที่มนุษย์เริ่มรู้จักประดิษฐ์เครื่องนุ่งห่มสำหรับสวมใส่ โดยผู้สวมใส่เป็นผู้ออกแบบตามความพอใจของตนและตัดเย็บเครื่องแต่งกายตมแบบนั้นด้วยตนเอง (จารุพันธ์ ทรัพย์ปรุง. 2543 : 1)

คำว่า "เครื่องแต่งกาย" หมายถึง สิ่งที่มนุษย์นำมาใช้เป็นเครื่องห่อหุ้มร่างกายวิชาประวัติเครื่องแต่งกายนำมาซึ่งความรู้ ความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวกับการแต่งกายของมนุษย์ แต่ละเผ่าพันธุ์

เท่าที่สามารถจะอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวรรณคดี เป็นเครื่องช่วยชี้นำให้รู้และเข้าใจถึงแนวทางการแต่งกาย ซึ่งสะท้อนถึงสภาพของการดำรงชีวิตมนุษย์ในยุคนั้น

องค์ประกอบด้านชุดการแสดง

ศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคอีสาน เป็นการแสดงถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่มีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ และสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันซึ่งการแสดงพื้นบ้านเป็นศิลปวัฒนธรรมสาขาหนึ่ง ที่แสดงถึงความเป็นชาติที่เจริญรุ่งเรืองของไทยเรา ความงดงามของท่าร่ายรำตามจังหวะและทำนองเพลง ตลอดจนการแสดงสื่อความหมายด้วยบทเจรจา ท่าทาง และคำร้องเป็นลำนำ ช่วยให้ผู้ชมได้ชื่นบานสนุกสนาน ได้อิ่มเอมกันสุนทรียรส และเกิดอารมณ์คล้อยตามไปกับการแสดง การแสดงพื้นบ้านจึงเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาติ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ปู่ ย่า ตา ยาย ได้ถ่ายทอดไว้ให้สมควรที่เยาวชนทั้งหลายควรสนใจรับสืบทอดและรักษา ความรับรู้ของคนทั่วไปต่อภาคอีสานตั้งแต่อดีตสืบมามักจะเป็นลักษณะทำนองว่าเป็นดินแดนที่แห้งแล้งและยากจน ความเจริญของอารยธรรมเมืองยังไม่อาจคืบคลานเข้าไปถึง และมีความรู้สึกที่แตกต่างแบ่งแยกทางเชื้อชาติประเพณีวัฒนธรรมผสมผสานอยู่ในที่ ซึ่งในส่วนของคนอีสานเองนั้นตั้งแต่อดีตมาต่างรู้สึกว่าตนมีความแตกต่างจากคน "ไทย" เช่นเดียวกัน ทั้งนี้หากมองในมิติประวัติศาสตร์จะสามารถมองเห็นภาพสะท้อนของโลกทัศน์ ดังนั้นความเป็นพรรคพวกนิยม คนอีสานในอดีตโดยเฉพาะคนในแถบชนบทนั้นจึงค่อนข้างให้ความสนใจและตระหนัก ซาบซึ้งความเป็นตนเองอยู่สูง ซึ่งในบรรดาสื่อที่จะรวมคนอีสานให้เป็นกลุ่มก้อนได้นั้นนอกจากภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีแล้ว ดนตรีและศิลปะการแสดงต่างๆ ยังเป็นสื่อกลางสำคัญในการเชื่อมร้องเรียงคนอีสานให้เป็นหนึ่งเดียว เกิดความรักและสำนึกในพวกพ้องถิ่นกำเนิดอย่างมาก

ชุดการแสดง

การฟ้อนบายศรี เป็นการฟ้อนที่ใช้ประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งเป็นประเพณีของชาวอีสานที่จัดทำขึ้นเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล แก่ชีวิตในโอกาสต่างๆ หรือเพื่อต้อนรับแขกผู้ที่มาเยือน การแสดงชุดนี้จะใช้ผู้แสดงทั้งหมดเป็นหญิงล้วน โดยจะฟ้อนประกอบกับคำร้องเป็นภาษาอีสานซึ่งประพันธ์ขึ้นเพื่อการฟ้อนบายศรีโดยเฉพาะ และวงดนตรีอีสานประกอบการบรรเลง

ฟ้อนภูไท 3 เผ่า เป็นการฟ้อนของชาวไทยกลุ่มหนึ่งซึ่งเรียกตนเองว่า ผู้ไท ซึ่งอาศัยอยู่แถบกาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนม ซึ่งจะมีลีลาการฟ้อนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวผู้ไท โดยจะเป็นการรวมการฟ้อนของลีลาอันมีความโดดเด่นของภูไท 3 เผ่าด้วยกันคือ ภูไทกาฬสินธุ์ ภูไทสกลนคร และภูไทนครพนม จุดประสงค์เริ่มต้นของการแสดงชุดนี้ เพื่อบูชาพระธาตุเชิงชุม ที่

จังหวัดสกลนคร โดยเครื่องดนตรีบรรเลงประกอบการแสดงชุดนี้คือ ดนตรีพื้นบ้านอีสานโดยเน้นดนตรีภูไทเป็นหลัก เช่น กลองเส็ง ผางฮาด หมากกับแก็บ ฉาบ เป็นต้น ส่วนผู้แสดงจะใช้ผู้หญิงล้วนในการแสดง

การฟ้อนตังหวาย เป็นการฟ้อนประกอบทำนองลำตังหวาย ซึ่งใช้ลำเพื่อบวงสรวง ของชาวบ้านแถบอีสานเหนือ ทำนองมีความไพเราะเร้าใจ ลีลาการฟ้อนอ่อนช้อยงดงาม ปัจจุบันนิยมนำมาลำเพื่อเป็นการอวยพร และอำลาจาก ผู้แสดงนั้นจะใช้ทั้งหมดเป็นหญิงล้วน

ระบำจำปาศรี เป็นระบำที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่โดยอาศัยข้อมูลทางโบราณคดี ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระธาตุนาดูน และอาณาจักรจำปาศรี ซึ่งเป็นอาณาจักรโบราณสมัยทวารวดีที่มีอยู่ในเขตจังหวัดมหาสารคาม โดยท่ารำจะผสมผสานท่ารำพื้นบ้านเข้ากับชุดระบำโบราณคดี และใช้บทเพลงมโหรีอีสานซึ่งไม่มีเนื้อร้องเป็นเพลงที่ใช้ในการบรรเลง สำหรับผู้แสดงทั้งหมดจะใช้เป็นผู้หญิงล้วน

ลำเพลินเป็นการร่ายรำประกอบดนตรีพื้นเมืองอีสาน มีจังหวะที่รวดเร็วสนุกสนาน ในสมัยโบราณใช้สำหรับเปิดฉากหมอลำเพลิน หรือเบิกโรงก่อนจะเดินเรื่อง ตามวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน ซึ่งส่วนใหญ่จะนิยมแสดงเรื่อง “สินไซ” หรือ “สังข์ศิลป์ชัย”

ฟ้อนภูไทสามเผ่าฟ้อนภูไทเป็นการฟ้อนของชาวภูไท ที่มีเชื้อสายสืบต่อกันมาช้านาน อาศัยอยู่ในดินแดนทางภาคอีสานของประเทศไทซึ่งแบ่งเป็นสามเผ่าแต่ละเผ่าจะมีเอกลักษณ์การฟ้อนและการแต่งกายแตกต่างกันออกไป

ฟ้อนไทภูเขาฟ้อนไทภูเขา หมายถึง ชาวไทยกลุ่มหนึ่ง ซึ่งอาศัยอยู่ตามแถบเทือกเขาภูพาน ในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ ท่ารำจะแสดงให้เห็นถึงชาวไทภูเขา เพื่อไปเก็บพืชผักที่มีอยู่บนภูเขาเพื่อนำมาประกอบอาหาร อันได้แก่ หน่อไม้ ใบย่านาง เห็ด หวาย ผักหวาน และเมื่อเก็บเสร็จ ก็จะกราบคาราวะขอขมาผีภู (เจ้าที่เจ้าทางบนภูเขา) ฟ้อนไทภูเขา เป็นศิลปะพื้นเมืองที่ใช้ดนตรีพื้นเมืองอีสาน

ฟ้อนกินรีเล่นน้ำ (มโนราห์เล่นน้ำ) เป็นการแสดงให้เห็นถึงกิริยาอาการของกินรีในการอาบน้ำขัดถูตัวซึ่งมีท่าอ่อนช้อยสวยงามและเร้าใจไปพร้อมๆ กัน จากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องพระสุธนมโนราห์

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

องค์ประกอบด้านการเผยแพร่และถ่ายทอด

การเรียนรู้เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต ตามแนวคิดของริชาร์ด อาร์ บูทชิน (Richard R. Bootsin, 1986 : 183) มนุษย์มีการเรียนรู้ตั้งแต่แรกเกิดถึงก่อนตาย จึงมีคำกล่าวเสมอว่า "No one old to learn" หรือไม่มีใครแก่เกินที่จะเรียน การเรียนรู้จะช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตไว้ดังนี้ เช่น

สำหรับความหมายของการเรียนรู้นั้น ได้มีนักวิชาการให้ความหมายไว้ดังนี้ เช่น

ครอนบาค (Cronbach, 1954) ได้ให้ความหมาย ของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นการแสดงให้เห็นพฤติกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่แต่ละบุคคลได้รับมา

ฮิลการ์ด (Hilgard, 1965) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่แตกต่างไปจากสภาพเดิม

อุบลรัตน์ เพ็งสถิต (2530) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้า และการตอบสนองบ่อยครั้งเข้าจนในที่สุดกลายเป็นพฤติกรรมที่ปรากฏขึ้นอย่างถาวร

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2531) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่าการเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์การเรียนรู้เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์ที่แต่ละบุคคลได้รับมา

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของบลูม เบนจามิน เอส. บลูม (Benjamin S. Bloom) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่ามี 6 ขั้นดังนี้

1. ความรู้ (Knowledge) หลังจากที่บุคคลได้เรียนรู้ไปแล้วจะเกิดเป็นความรู้ติดตัวผู้เรียนโดยวัดได้จากการจำได้หรือท่องจำได้ เป็นต้น

2. ความเข้าใจ (Application) ต่อจากขั้นที่ 1 บุคคลจะแปลความหมายหรืออธิบายสิ่งที่ได้เรียนรู้มาแล้วในขั้นที่ 1 เกิดเป็นความเข้าใจขึ้น

3. การนำไปใช้ (Application) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้มีความรู้ความเข้าใจแล้วจะสามารถนำความรู้และความเข้าใจไปได้ เช่น เรียนรู้การหาพื้นที่ของรูปสี่เหลี่ยม ใช้สูตรด้านกว้างคูณด้านยาว ผู้เรียนสามารถอธิบายได้ ต่อจากนั้น ผู้เรียนสามารถนำไปคำนวณหาพื้นที่ของห้องเรียนได้เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ (Analysis) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ถึงขั้นที่ 3 แล้ว บุคคลจะมีความสามารถในการวิเคราะห์ถึงที่มาของสูตร การคำนวณหาพื้นที่ของรูปสี่เหลี่ยม ว่ามาจากผลรวมของพื้นที่ของหน่วยย่อยๆ เป็นต้น

5. การสังเคราะห์ (Synthesis) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ถึงขั้นที่ 4 แล้ว บุคคลจะมี

ความสามารถในการสังเคราะห์หรือสร้างสูตรขึ้นมาใหม่ เช่น การนำผลรวมของพื้นที่ของหน่วยย่อยๆ มารวมกันจะได้เป็นพื้นที่ของสี่เหลี่ยมใหญ่ จึงได้สูตรว่า พื้นที่สี่เหลี่ยมเป็นผลคูณของด้านกว้างและด้านยาว เป็นต้น

6. การประเมินผล (Evaluation) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ถึงขั้นที่ 5 แล้ว บุคคลจะมีความสามารถในการตัดสินหรือตีค่า หรือประเมินค่าของสิ่งที่พบเห็น ว่าถูกต้องและดีงามหรือไม่ เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของครอนบาค ลี เจ ครอนบาค

1. ความมุ่งหมาย (Goal) หมายถึง สิ่งที่ผู้เรียนควรจะได้รับจากการเรียนรู้

2. ความพร้อม (Readiness) หมายถึง ระดับวุฒิภาวะ อารมณ์ และความสามารถในการเรียนรู้

3. สถานการณ์ (Situation) หมายถึง ตัวครู บทเรียน วิธีสอน สื่อการสอน กิจกรรม บรรยากาศในการเรียนการสอน และสภาพแวดล้อมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

4. การแปลความหมาย (Interpretation) หมายถึง การพิจารณาและตีความหมายในสิ่งเร้าและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

5. การตอบสนอง (response) หมายถึง การลงมือแสดงพฤติกรรมโดยมีปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งเร้าและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

6. ผลต่อเนื่อง (Consequence) หมายถึง ผลที่เกิดจากการตอบสนองว่าสอดคล้องกับความมุ่งหมายหรือไม่ ถ้าสอดคล้อง ถือว่ามีการเรียนเกิดขึ้นแล้ว ถ้ายังไม่สอดคล้องแสดงว่ายังไม่มีการเรียนรู้เกิดขึ้น

7. ปฏิกิริยาต่อการขัดขวาง (Reaction to thwarting) หมายถึง การพบกับความผิดหวัง จึงต้องไปตั้งต้นในขั้นที่หนึ่งใหม่

การเผยแพร่และถ่ายทอด

ในการถ่ายทอดท่ารำครั้งนี้ได้นำชุดการแสดงพื้นบ้านอีสานมาเผยแพร่ถ่ายทอดให้กับนักแสดงวงดนตรีพื้นบ้านแกนอีสานเป็นเวลา 2 เดือน ตั้งแต่วันที่ 5 กันยายน 2549 ถึงวันที่ 15 ธันวาคม 2549 รวมทั้งหมด 65 วัน ตั้งแต่เวลา 17.00 น. ถึงเวลา 19.00 น. และหยุดพักการซ้อมในเดือนตุลาคม ถ่ายทอดการแสดงจำนวน 2 ชุด การแสดงได้แก่ ฟ้อนมโนราห์เล่นน้ำและฟ้อนสาละวัน โดยการถ่ายทอดการแสดงในงานต่างๆ ซึ่งการฝึกซ้อมเผยแพร่และถ่ายทอดชุดการแสดงทั้ง 2 ชุดนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย อีกทั้งยังเป็นการปลูกฝังให้เห็นคุณค่าและตระหนักถึงความงามของนาฏศิลป์และการแสดงพื้นบ้านและที่

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สำคัญเป็นการแนะแนวการศึกษาให้มีผู้สนใจ เข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ที่สนับสนุนให้นักศึกษามีความสามารถพิเศษเป็นการเปิดโอกาสทางการศึกษาอีกด้วย

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บทที่ 3

ประวัติความเป็นมาของวงดนตรีพื้นบ้านแคนอีสาน ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ประวัติความเป็นมาของจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดมหาสารคาม อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ชื่อของจังหวัดมหาสารคาม หมายถึง ยางใหญ่ ชื่อของจังหวัดมหาสารคามเพิ่มตั้งขึ้นเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จังหวัดนี้แม้จะเป็นจังหวัดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2408 ก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่ามีท้องที่อยู่ในบริเวณนี้หลายแห่งเคยเป็นที่ตั้งทำมาหากินมานานแล้ว เมืองต่างๆ ที่ยุบมาเป็นเมืองมหาสารคาม มีประวัติเริ่มต้นของเมือง ดังต่อไปนี้

ราว พ.ศ. 2218 แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ชาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (ชาวเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้าง) ข้ามมาอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโจงทางภาคอีสานของไทยชาวเมืองล้านช้างได้แตกกระจายมาตั้งคหสถานบ้านเรือน ประกอบการ หาเลี้ยงชีพ ครั้นแล้วก็พากันอพยพครอบครัวตามกันมาเรื่อยๆ ที่มาเป็นจำนวนมาก

เมื่อคราว พ.ศ. 2319 พ.ศ. 2336 และ พ.ศ. 2388 ครั้งแรกมาอยู่ที่เมือง นครปจำปาศักดิ์ก่อนแล้วกระจายต่อมาทางอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด บางส่วนได้เข้ามาอยู่ในท้องที่มหาสารคามด้วย แก่การอยู่เป็นครั้งแรกตั้งขึ้นเป็นเพียงหมู่บ้าน ต่อมาผู้คน บ้านเรือน ทวีมากขึ้นกลายเป็นเมืองแต่ยังไม่ได้เป็นเมืองที่ทางการตั้งขึ้น

ถึงสมัยกรุงธนบุรี มหาสารคาม ยังคงเป็นเมืองขึ้นอยู่กับจังหวัดร้อยเอ็ด พระขัติยวงศา (ท้าวทน) เจ้าเมืองร้อยเอ็ด ถึง พ.ศ. 2401 เป็นสมัยพระขัติวงศา (จันทร์) เป็นเจ้าเมืองร้อยเอ็ด บุคคลสำคัญ 2 ท่าน ของร้อยเอ็ด คือ ท้าวมหาชัย (กวด) บุตรชายอุปฮาดสิงห์ กับท้าวบัวทอง บุตรชายอุปฮาดหู ขออนุญาตเจ้าเมืองร้อยเอ็ดมาตั้งเมืองใหม่ทั้งสองท่าน มาถึงบ้านกุดยางใหญ่ (บ้านนางใยในปัจจุบัน) ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของจังหวัดร้อยเอ็ด เห็นสมควรตั้งเป็นเมืองได้ ก็แจ้งให้พระขัติยวงศา (จันทร์) เห็นชอบก็มีใบบอกลงมายังกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2401 ขอพระบรมราชานุญาตยกบ้านกุดยางใหญ่ขึ้นเป็นเมือง ท้าวมหาชัย (กวด) กับท้าวบัวทอง เป็นผู้นำใบบอกมาและได้รับการศึกษาวิชาการปกครองที่กรุงเทพฯ นี้เป็นเวลาถึง 6 ปี โดยพักอยู่ที่บ้านเจ้าพระยาจักรีศรีองครักษ์สมุหนายก อัครมหาเสนาบดี ถึงวันที่ 22 สิงหาคม 2408 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้ท้าวมหาชัย กวด ภวภูตานนท์ มีบรรดาศักดิ์เป็น "พระเจริญราชเดช" ดำรง

ตำแหน่งเจ้าเมืองมหาสารคาม เป็นคนแรก ส่วนท้าวบัวทองเป็นอัครฮาด พระเจริญราชเดชสร้างเมืองตรงบริเวณวัดธัญญาก่อน แต่ยังคงขึ้นอยู่กับจังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2411 แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มหาสารคาม ไม่ต้องขึ้นกับจังหวัดร้อยเอ็ด แต่ขึ้นตรงกับกรุงเทพฯ บ้านเมืองก็เจริญขึ้นโดยลำดับ

พระเจริญราชเดชถึงแก่กรรม พ.ศ. 2454 ท้าวฮึงจึงได้เป็นเจ้าเมือง มีบรรดาศักดิ์เป็น พระเจริญราชเดช เหมือนกัน ในสมัยที่พระเจริญราชเดช (ท้าวฮึง) เป็นเจ้าเมืองนี้เอง ได้ขอตั้งเมืองขึ้นอีกหลายเมืองโดยลำดับ ดังนี้

ขอยกบ้านท่าหอขวางเป็นเมืองโกสุมพิสัย พ.ศ. 2422

ขอตั้งเมืองวาปีปทุม พ.ศ. 2424

ขอตั้งเมืองพยัคฆภูมิพิสัย พ.ศ. 2406

ซึ่งเมืองเหล่านี้ ปัจจุบันถูกยุบเป็นอำเภอ ขึ้นกับมหาสารคามทั้งหมด สมัยเมื่อจัดการปกครองแบบมีมณฑล มหาสารคามขึ้นกับมณฑลร้อยเอ็ด ต่อมายุบเลิกมณฑลมหาสารคามก็เป็นจังหวัดหนึ่ง ต่อมาทางการได้ยุบจังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอต่างๆ ที่ขึ้นกับกาฬสินธุ์ ได้มาขึ้นกับมหาสารคามทั้งหมด ครั้งตั้งกาฬสินธุ์เป็นจังหวัดใหม่อำเภอที่โอนมาก็กลับไปอยู่กาฬสินธุ์ตามเดิม

อาณาเขตติดต่อและที่ตั้ง

อาณาเขตติดต่อกับทิศเหนือจดจังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดขอนแก่น ทิศตะวันออกจังหวัดร้อยเอ็ด ทิศตะวันตกจดจังหวัดขอนแก่น ทิศใต้จดจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดบุรีรัมย์ (ปราโมทย์ ทัศนาสุวรรณ. พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2533. โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์) ที่ตั้ง จังหวัดมหาสารคามตั้งอยู่กึ่งกลางของภาคอีสานห่างจากกรุงเทพมหานคร 475 กิโลกรัม ตัวจังหวัดตั้งอยู่บนเนินสูงห่างจากลำน้ำชีประมาณ 3 กิโลเมตร ลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นแบบตั้งบ้านเรือนตามแนวยาวของถนน (Road Linear Gettlement)

อาณาเขตติดต่อ ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอห้วยเม็ก อำเภอกมลาไสย อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ กิ่งอำเภอชำสูง จังหวัดขอนแก่น ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ อำเภอพล อำเภอเปือยน้อย อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอจังหาร อำเภอปทุมรัตต์ อำเภอศรีสมเด็จ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ก ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอกระนวน อำเภอบ้านแฮด อำเภอบ้านไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ขนาดและรูปร่าง พื้นที่ทั้งหมด 2,291,683 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 3.13 ของพื้นที่ภาคอีสานหรือ 3,307,301.875 ไร่ เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เป็นลำดับที่ 15 ของภาคอีสาน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

รูปร่างคล้ายนกอินทรีกลับหัว (บรรณานุกรม : กองบรรณาธิการนิตยสาร เพื่อนเดินทางรวมภาคอีสาน. กรุงเทพฯ. 2527)

ประชากร

ในปีพุทธศักราช 2540 จังหวัดมหาสารคามมีประชากร 927,753 คน มีอัตราเพิ่มประชากรร้อยละ 0.88 อาศัยอยู่ในชนบทร้อยละ 95.2 ความหนาแน่นประชากร 175 คนต่อตารางกิโลเมตร ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีประชากรหนาแน่นที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้เพราะเป็นจังหวัดมหาสารคามมีเนื้อที่ขนาดเล็กและมีภูมิ ประเทศที่เป็นที่ราบจึงทำให้ประชาชนตั้งถิ่นฐานได้ทั่วถึงบริเวณที่ประชาชนตั้งถิ่นฐานหนาแน่นที่สุด คือ ที่ราบติดกับลำน้ำชี ประชากรส่วนใหญ่ของมหาสารคามพูดภาษาไทยลาวและวัฒนธรรมล้านช้างแต่ก็มีบางกลุ่มที่แตกต่างไป ได้แก่ ชาวย้อที่บ้านท่าขอนยาง ในอำเภอกันทรวิชัย และชาวเขมรที่บ้านสะเดาหวานในอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารจดหมายเหตุ. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2543) มหาสารคามมีประชากรเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2529 จำนวน 857,041 คน ชาย 431,484 คน หญิง 425,557 คน ประชากรในเขตเทศบาลเมืองมี 37,547 คน ความหนาแน่นประชากร 148.79 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร

การศึกษา

จังหวัดมหาสารคามเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนได้รับสมญานามจากร้อยตรีกิตติ ประทุมแก้ว อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคาม เมื่อพุทธศักราช 2524 ว่า ตักสิลานคร ทั้งนี้เพราะมีสถานศึกษาหลายประเภท ทุกระดับตั้งแต่อนุบาลจนถึงระดับปริญญาเอก มีผลให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของจังหวัดมหาสารคามเคลื่อนไหวคึกคักในช่วงเปิดภาคเรียน และเงียบเหงาซบเซาในช่วงปิดภาคเรียน การผลิตกำลังคนในระดับอาชีวศึกษา ส่วนใหญ่เป็นสาขาช่างต่างๆ ได้แก่ ก่อสร้าง ช่างเชื่อม ช่างไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ ช่างยนต์ นอกจากนั้นเป็นสาขาบัญชี บริหารธุรกิจและการจัดการคอมพิวเตอร์ธุรกิจ ศิลปะ เกษตรศาสตร์ ส่วนระดับปริญญาได้แก่ สาขาการศึกษา สังคมศึกษา มนุษยศาสตร์ ภาษา การบริหารธุรกิจ การจัดการ การบัญชี วิทยาการจัดการ การีพัฒนาชุมชน วิทยาศาสตร์ประยุกต์ พยาบาล เทคโนโลยีการเกษตร การผลิตพืช การผลิตสัตว์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม แนวโน้มการผลิตบัณฑิตสาขาวิทยาศาสตร์ วิสวกรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ พยาบาลศาสตร์ เภสัชศาสตร์ และแพทย์ศาสตร์ เพิ่มขึ้นเมื่อมหาวิทยาลัยมหาสารคามได้พัฒนาเต็มรูปแบบแล้ว สถานศึกษาในสังกัดกรมอาชีวศึกษา ได้แก่ วิทยาลัยอาชีวศึกษาและวิทยาลัยเทคนิค เปิดสอนตั้งแต่ระดับ ปวช.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ปวส. และปริญญาตรี วิทยาลัยอาชีวศึกษามหาสารคามผลิตบัณฑิตสาขาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ วิทยาลัยเทคนิคมหาสารคามผลิตบัณฑิตสาขาช่างเชื่อม ช่างไฟฟ้าและช่างยนต์ นอกจากนั้นยังมีสถานศึกษาที่ผลิตกำลังคนระดับประกาศนียบัตร ปวช. ปวส. และหลักสูตระระยะสั้นอีกจำนวน 5 แห่ง คือ วิทยาลัยสารพัดช่างมหาสารคาม ตั้งอยู่ที่บ้านหนองจิก ห่างจากตัวเมืองมหาสารคามไปทางอำเภอบรบือเป็นระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตร วิทยาลัยการอาชีพวาปีปทุม ที่อำเภอวาปีปทุม และวิทยาลัยการอาชีพพยัคฆภูมิที่ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีมหาสารคาม ตั้งอยู่ที่บ้านเขวา สถานศึกษาในสังกัดงานการศึกษาเอกชน ได้แก่ โรงเรียนเทคโนโลยีคณาสวัสดิ์ เปิดสอนระดับ ปวช. และปวส. สาขาบัญชีและคอมพิวเตอร์ธุรกิจ โรงเรียนแห่งนี้ในอดีตเปิดสอนระดับปริญญาตรีหลายสาขา เป็นที่รู้จักในนามวิทยาลัยคณาสวัสดิ์ สถาบันสังกัดกรมพลศึกษา คือ วิทยาลัยพลศึกษาจังหวัดมหาสารคาม และวิทยาลัยชุมชนศรีสวัสดิ์ ทั้งสองสถาบันตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน ใช้อาคารสถานที่ร่วมกัน แต่ผลิตนักศึกษาต่างกัน วิทยาลัยพลศึกษาผลิตระดับปริญญาตรีสองสาขา วิทยาลัยพยาบาลศรีมหาสารคาม สังกัดกระทรวงสาธารณสุข เปิดสอนหลักสูตร พยาบาลศาสตร์ระดับปริญญาตรี และประเภทต่อเนื่องเรียน 2 ปี โดยเน้นชุมชนเป็นสำคัญ สถาบันราชภัฏมหาสารคาม เป็นสถาบันการศึกษาที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของจังหวัดมหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม สังกัดทบวงมหาวิทยลัย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อขยายการศึกษาชั้นสูงออกสู่ภูมิภาค เป็นโครงการผลิตครูระดับปริญญาเพื่อยกฐานะทางวิชาการของครูอาจารย์ใน ต่างจังหวัดให้สูงขึ้น (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารจดหมายเหตุ. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว 2543)

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

เศรษฐกิจ

อาชีพส่วนใหญ่ของชาวมหาสารคามนั้นก็คล้ายกับชาวอีสานทั่วไป กล่าวคือ ประชาชนประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ เลี้ยงไหม และเลี้ยงสัตว์ ด้วยอาศัยพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ปอแก้ว ปอกะเจา และหม่อน เป็นต้น ทรัพยากรที่สำคัญของเมืองนี้ ได้แก่ ป่าไม้ อันประกอบด้วย ไม้แต็ง ไม้รัง และไม้พลวง และแร่ธาตุสำคัญนั้นไม่ปรากฏนอกจากเกลือสินเธาว์จำนนมาก นอกจากนี้ยังมีการปลูกอ้อย แต่ไม่มากนัก เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นที่ราบและมีทุ่งหญ้ารวมทั้งผืนนาที่กว้างขวาง จึงทำให้มหาสารคาม เหมาะที่จะทำการเลี้ยงสัตว์ แต่ก็ไม่ปรากฏสถิติทางด้านนี้มากนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอาชีพทางปศุสัตว์ยังไม่รับการสนับสนุนและมีการลงทุนมากก็เป็นได้การสหกรณ์ซึ่งถือว่าเป็นกิจการที่จะช่วยอุ้มชูสภาพทางเศรษฐกิจของมหาสารคามได้มากก็มี 3 ประเภท คือ สหกรณ์การเกษตร 11 แห่ง สหกรณ์ออมทรัพย์ 2 แห่ง และสหกรณ์ร้านค้าอีก 2 แห่ง การดำเนินการสหกรณ์ก็เป็นไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 ซึ่งวางเป้าหมายไว้ว่าให้สมาชิกสหกรณ์ได้รับผลประโยชน์มากที่สุดในด้านสินเชื่อและการซื้อ

ขายรวมไปถึงการปรับปรุงบำรุงที่ดิน เพื่อสร้างคลองส่งน้ำให้แก่สมาชิกและบุคคลทั่วไปอีกด้วย ทางด้านอุตสาหกรรมนั้น ก็มีผลผลิตทางการเกษตรเปลี่ยนเป็นรูปของผลิตภัณฑ์ อุตสาหกรรมกล่าวคือมหาสารคาม มหาสารคามมีโรงงานอุตสาหกรรมทั้งสิ้น 1,261 โรง ซึ่งมีทั้งโรงงานอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม ตั้งกระจัดกระจายอยู่ตามชุมชนต่างๆ และหากเปรียบเทียบกับจังหวัดใกล้เคียงแล้ว การอุตสาหกรรมของมหาสารคามยังถือว่าต้องมีการพัฒนาให้เติบโตเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ต่อไปได้ เมื่อเปรียบเทียบจำนวนประชาชนและสภาพทางเศรษฐกิจที่กำลังเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ส่วนทางพาณิชยกรรมนั้น นอกจากผลผลิตที่ส่งเข้าโรงงานอุตสาหกรรมดังกล่าวแล้ว สินค้าบางชนิด เช่น ข้าว มันสำปะหลัง ปอ ยังส่งไปจำหน่ายในจังหวัดขอนแก่น และอีกบางส่วน เช่น ข้าวสารและมันอัดเม็ดนั้นก็ส่งเข้ากรุงเทพฯ ธนาคารพาณิชย์ที่เปิดบริการในจังหวัดมหาสารคามขณะนี้มี 8 สาขา คือ ในเขตอำเภอเมือง 5 สาขา และในเขตอำเภอรอบนอกอีก 3 สาขา นอกจากนี้ก็มี ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร รวมทั้งธนาคารออมสินอีก 5 สาขา ซึ่งถือว่ายังมีน้อยมากเมื่อเทียบกับการเจริญเติบโตของเมืองและสภาพทางเศรษฐกิจที่กำลังขยายตัว (กองบรรณาธิการนิตยสาร. 2527 : 130-131)

อาชีพสำคัญของชาวมหาสารคามก็คือ การเกษตร มีพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร จำนวน 2,367,434 ไร่ หรือ 65.76% ของเนื้อที่ทั้งจังหวัด เนื้อที่เกษตรกรรมจำนวนนี้เป็นที่นา 1,625,959ไร่ เนื้อที่ปลูกพืชไร่ 622,403 ไร่ นอกจากนั้นเป็นเนื้อที่ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น ปลูกหม่อน ปลูกผัก เมื่อฤดูการเพาะปลูกปี พ.ศ. 2520/2521 มหาสารคาม ทำนาในเนื้อที่ 1,733,673 ไร่ ได้ผลผลิตนาปี 201,900 ตัน มันสำปะหลังเนื้อที่ 236,322 ไร่ ได้ผลผลิต 326,784 ตัน ปอแก้ว มีเนื้อที่ปลูก 137,221 ไร่ ผลิตผล 24,071 ตัน ถั่วลิสง เนื้อที่ปลูก 110 ไร่ ผลผลิต 11 ตัน นอกจากนี้ก็มีการปลูกพืชไร่อย่างอื่นอีกมากโดยเฉพาะที่อำเภอบรบือมีการปลูกมันแกวมากที่สุด เป็นสินค้าพืชไร่สำคัญส่งไปขายทั่วภาคอีสาน รองลงมาก็มีการปลูกยาสูบพันธุ์เตอร์กิช ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ยากิช

นอกจากอาชีพทางการเกษตรแล้ว ชาวมหาสารคาม ยังประกอบอาชีพในด้านการทำเกลือสินเธาว์กันมาก โดยเฉพาะในเขตอำเภอบรบือและอำเภอวาปีปทุม การทำเกลือสินเธาว์นี้ได้เริ่มกันอย่างจริงจังเมื่อ ปี พ.ศ. 2514 นี่เอง แรกทีเดียวมีเกษตรกรชาวบรบือคนหนึ่งอยู่ใกล้กับอ่างเก็บน้ำหนองบ่อ ได้เจาะน้ำบาดาลเพื่อนำมาเลี้ยงหมู แต่ปรากฏว่าน้ำที่ได้ขึ้นมามีรสเค็มจัดมาก เกษตรกรผู้นั้นจึงเปลี่ยนใจมาทำนาเกลือสินเธาว์ ขายได้กำไรร่ำรวยอย่างรวดเร็วเป็นเหตุให้ชาวบ้านแตกตื่นหันมาทำเกลือสินเธาว์กันมาก สถิติเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2523 มีการทำบ่อเกลือ 34 ราย มีชาวบ้านประกอบอาชีพด้านนี้ประมาณ 500 คน ผลิตเกลือสินเธาว์ได้ถึงปีละ 84,000 ตัน ชาวมหาสารคามอีกส่วนหนึ่งมืออาชีพในด้านการผลิตสินค้าพื้นเมือง ที่มีชื่อเสียงได้แก่ การทอผ้า ซึ่งมีทั้งผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้ามัดหมี่ ผ้าขิด ตีนซิ่น รวมทั้งการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันด้วย การทอผ้านี้

ทั่วไปทุกอำเภอเป็นงานที่ทำในยามว่างจากการเพาะปลูก ส่วนที่อำเภอโกสุมพิสัยมีการทอสื่อจากต้นผือ ต้นกก ต้นไหล ทั้งที่ปลูกเองและหาซื้อจากถิ่นอื่น เสื่อโกสุมพิสัยมีชื่อเสียงมาก ส่วนที่บ้านหม้อ ซึ่งอยู่ใกล้กับหนองเลิง อันเป็นหมู่บ้านชาวเมืองมหาสารคาม ชาวถิ่นเดิมในหมู่บ้านนี้เป็นชาวโคราช มีอาชีพหลักในการปั้นหม้อขาย มหาสารคามมีผลิตภัณฑ์มวลรวมปี พ.ศ. 2528 เป็นเงิน 5,791.4 ล้านบาท รายได้เฉลี่ยประชากรต่อคนต่อปี 6,873 บาท (ปราโมทย์ ทัศนาสุวรรณ. พิมพ์ครั้งที่ 2. พ.ศ. 2533. โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์)

สภาพทางภูมิศาสตร์

สภาพทางภูมิศาสตร์ของมหาสารคามที่แตกต่างจากเมืองอื่นๆ ในภาคอีสานก็คือพื้นที่โดยทั่วไปแล้ว มหาสารคาม ไม่มีภูเขาเลย กล่าวคือเป็นเพียงที่ราบโดยทั่วไป พื้นดินเป็นทราย และแห้งแล้งในฤดูแล้งมหาสารคามมีพื้นที่ทั้งสิ้น 5,760 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 470 กิโลเมตร อาณาเขตติดต่อของมหาสารคามคือทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดกาฬสินธุ์ ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ด ทิศใต้ติดต่อกับบุรีรัมย์ สุรินทร์ และทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น เนื่องจากมหาสารคามเป็นเมืองเก่าแก่มาแต่อดีต ดังนั้นลักษณะของเมืองโบราณและแหล่งน้ำธรรมชาติจึงปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะแม่น้ำชีซึ่งไหลผ่านมหาสารคามนั้น

กล่าวกันว่าเป็นตอนที่ไหลผ่านที่ราบต่ำ ตัวลำน้ำที่คดเคี้ยว มีการเปลี่ยนแปลงการเดินทางหลายครั้ง ดังนั้นจึงปรากฏมีรอยลำน้ำที่ขาดเรียกว่า กุด มากมาย ทั้งทางฝั่งเหนือและทางตอนใต้ของแม่น้ำชีโดยเฉพาะทางตอนใต้ของเมืองมหาสารคาม ภายในเมืองโบราณแห่งนี้มีโคเนินหลายแห่งมีเศษกระเบื้องสมัยทวารวดีและลพบุรี มีคูน้ำและกำแพงเมืองชั้นเดียว รอบนอกตัวเมืองมีสระน้ำหลายแห่ง เส้นทางคมนาคมที่ปรากฏในอดีตนั้นก็คือคันดินที่เป็นถนนตัดออกจากตัวเมืองทางด้านตะวันออกผ่านหมู่บ้านค้อใหญ่ บ้านนางใย บ้านส่อง ไปยังเมืองโบราณอีกเมืองหนึ่ง คือ บ้านเชียงเหียน สองข้างทางมีร่องรอยของชุมชนโบราณและสระน้ำเป็นระยะ เมืองเชียงบเหียนมีคูน้ำและกำแพงเมืองยังคงอยู่ในสภาพที่ดีคูเมืองกว้างโดยเฉลี่ย 30 เมตรขึ้นไป ภายในตัวเมืองมีโคกและเนินหลายแห่ง มีการขุดค้นเศษกระเบื้อง ทั้งสมัยทวารวดีและลพบุรี ปรากฏร่องรอยของสระน้ำและคันดินมากมาย (บรรณานุกรม : กองบรรณาธิการนิตยสาร เพื่อนเดินทางรวมภาคอีสาน. กรุงเทพฯ. 2527)

มหาสารคาม ตั้งอยู่กึ่งกลางภาคอีสานบริเวณที่ตั้งตัวเมืองเป็นเนินสูงหรือมอ ห่างจากลำน้ำชีประมาณ 3 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด 5,760.162 ตารางกิโลเมตรหรือ 3,600,010.0 ไร่ ลักษณะพื้นที่ของจังหวัดมหาสารคามเป็นที่ราลูกเนิน มอที่ตั้งเมืองเป็นที่สูงสุดเหมือนหลังเต่าแล้วลาดลง

ไปทุกทิศ เมืองนี้ไม่มีภูเขาเป็นทุ่งนาสลับกับป่าโปร่ง ป่าไม้มีอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ด้านอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอวาปีปทุม อำเภอบรบือ และอำเภอนาเชือก กับทางด้านทิศใต้ในเขตอำเภอโกสุมพิสัย และอำเภอเชียงยืน สภาพของป่าเป็นป่าโคก มีไม้พลวง เหียง ตูมกา กระบก เต็ง รัง ปัญหาสำคัญของเมืองมหาสารคามคือ เรื่องดิน เพราะดินไม่ดี เป็นลักษณะของดินตะกอนเก่า มีดินเค็มมาก อำเภอที่ประสบปัญหาเรื่องดินเค็มหนักที่สุดก็คือ อำเภอวาปีปทุมและอำเภอบรบือ แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญของจังหวัดมหาสารคาม มีแม่น้ำชีไหล ผ่านท้องที่อำเภอโกสุมพิสัย อำเภอกันทรวิชัย และอำเภอเมือง แม่น้ำพอง ไหลผ่านพื้นที่ตอนเหนือของจังหวัดเป็นเส้นแบ่งเขตจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่น ห้วยคะคางอยู่ในเขตอำเภอเมือง ห้วยสายบาตร อยู่ในอำเภอโกสุมพิสัย ห้วยเสียวอยู่ในอำเภอบรบือ และอำเภอวาปีปทุม ลำเตา ลำพลับพลา อยู่ในอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย

สภาพดินฟ้าอากาศของจังหวัดมหาสารคาม มีความแตกต่างจากจังหวัดอื่นอยู่เขตรอบนอกของภาค เพราะมหาสารคามอยู่ตรงกึ่งกลางภาคในเขตที่เรียกว่า เป็นเขตเงาฝนจึงมีฝนน้อยกว่าจังหวัดอื่นๆ ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยของมหาสารคาม 1,107.9 มม.ต่อปี แต่ในระยะเดือนสิงหาคมถึงกันยายน อันเป็นช่วงที่มักจะมีดีเปรสชั่นเกิดขึ้นในทะเลจีนใต้และเคลื่อนผ่านเข้ามาในภาคอีสานนั้น มหาสารคามมักจะประสบภาวะฝนตกหนักและน้ำท่วม บางทีฝนตกพรำๆ ติดต่อกันหลายวัน ซึ่งชาวมหาสารคามเรียกลักษณะฝนพรำแบบนี้ว่า ฝนริน ในช่วงหน้าร้อนอากาศค่อนข้างร้อนจัด และมีหมอกแดด (ฟ้าหลัว) ไปทั่วทั้งจังหวัด (ปราโมทย์ ทัศนาสุวรรณ. พิมพ์ครั้งที่ 2. พ.ศ. 2533 โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์)

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ลักษณะภูมิประเทศและโครงสร้างทางธรณีวิทยา

ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดมหาสารคามเป็นราบลูกคลื่น (Rolling Plain) ตัวเมืองมหาสารคามตั้งอยู่บนเนินสูงของลูกคลื่น หรือที่ชาวอีสานเรียกว่า มอ นั่นเอง คือที่ตั้งเมืองมีลักษณะคล้ายหลังเต่าแล้วจะค่อยๆ ลาดลงไปรอบเมืองทุกด้าน สังเกตดูเมื่อเรานั่งรถเข้าสู่ตัวเมืองไม่ว่าจะมาจากบ้านไผ่ ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ หรือขอนแก่นก็ตามพอจะถึงตัวเมืองถนนจะค่อยๆ สูงขึ้นอีกประการหนึ่งสังเกตได้จากปีที่เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่คือ ปีพุทธศักราช 2521 รอบๆ ตัวเมืองน้ำจะท่วมหมด เหลือเพียงตัวเมืองมหาสารคามเป็นเกาะอยู่เท่านั้น สำหรับแหล่งน้ำสำคัญนั้นมีดังนี้ ลำน้ำชีไหลผ่านท้องที่อำเภอโกสุมพิสัย อำเภอกันทรวิชัย และอำเภอเมืองมหาสารคาม ลำน้ำพอง ไหลผ่านท้องที่ตอนเหนือของจังหวัด แบ่งเขตจังหวัดมหาสารคามกับขอนแก่น ห้วยคะคาง อยู่ในท้องที่อำเภอเมืองมหาสารคาม ห้วยบาตร อยู่ในท้องที่อำเภอเชียงยืน ห้วยเสียว อยู่ในท้องที่ อำเภอบรบือ

และอำเภอวาปีปทุม ลำเตา ลำพลับพลา ห้วยฉนวน ห้วยหว้า อยู่ในท้องที่อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย กุดนางใย กุดผักชี กุดแดง อยู่ในท้องที่อำเภอเมืองมหาสารคาม บึงบอน บึงกุย อยู่ในท้องที่อำเภอโกสุมพิสัย หนองแวง หนองทุ่ม หนองอีเก้ง อยู่ในท้องที่อำเภอวาปีปทุม

ลักษณะอากาศเนื่องจากจังหวัดมหาสารคามตั้งอยู่ใจกลางของภาคอีสานลักษณะอากาศจึงมีความแตกต่างจากจังหวัดอีสานรอบนอกอยู่บ้าง กล่าวคือมหาสารคามได้รับปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปีต่ำกว่าหลายจังหวัดในภาคอีสาน คือ ประมาณ 1,300 มิลลิเมตร ในขณะที่จังหวัดภาคอีสานรอบนอก เช่น อุดรธานี 1,400 มิลลิเมตร หนองคาย สกลนคร 1,500 มิลลิเมตร นครพนม 2,000-2,500 มิลลิเมตร และอุบลราชธานี 1,600-1,700 มิลลิเมตร มหาสารคามจึงมีลักษณะอยู่ในเขตของเงาฝน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. สถานที่พิมพ์โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว 2543)

การปกครอง

จังหวัดมหาสารคามแบ่งการปกครองเป็น 3 ส่วน คือ

1. การบริหารราชการส่วนกลาง มีหน่วยงานสังกัดส่วนกลางของกระทรวง ทบวง กรม และรัฐวิสาหกิจ ที่มาจัดตั้งหน่วยงานปฏิบัติงานในพื้นที่ของจังหวัดมหาสารคาม 31 หน่วยงาน
2. การบริหารราชการส่วนภูมิภาคประจำจังหวัด 26 หน่วยงานแบ่งการปกครองออกเป็น 11 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 132 ตำบล 1,822 หมู่บ้าน
3. การบริหารราชการส่วนท้องถิ่นแบ่งออกเป็นองค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 1 แห่ง สุขาภิบาล 1 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 126 แห่ง การบริหารราชส่วนกลาง ที่มีหน่วยงานเพื่อปฏิบัติหน้าที่ในจังหวัดมหาสารคาม เช่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม สถาบันราชภัฏมหาสารคาม ศูนย์พัฒนาที่ดินมหาสารคาม ไปรษณีย์โทรเลข การไฟฟ้าฝ่ายผลิต เป็นต้น

การบริหารราชการส่วนภูมิภาค แบ่งการปกครองออกเป็นอำเภอและกิ่งอำเภอ ดังนี้ อำเภอเมืองมหาสารคาม อำเภอโกสุมพิสัย อำเภอบรบือ อำเภอวาปีปทุม อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอเชียงยืน อำเภอกันทรวิชัย อำเภอนาเชือก อำเภอนาดูน อำเภอแกดำ อำเภอยางสุสุราช กิ่งอำเภอกุดรัง และอำเภอชื่นชม การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม เทศบาลเมืองมหาสารคาม สุขาภิบาลจำนวน 10 แห่ง คือ สุขาภิบาลแวงน่าง อำเภอเมืองมหาสารคาม สุขาภิบาลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม สุขาภิบาลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย สุขาภิบาลนาดูน อำเภอนาดูน สุขาภิบาลนาเชือก อำเภอนาเชือก สุขาภิบาลหัวขวาง อำเภอ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

โกสุมพิสัย สุขาภิบาลบรบือ อำเภอบรบือ สุขาภิบาลเชียงยืน อำเภอเชียงยืน สุขาภิบาลแกดำ อำเภอแกดำ และสุขาภิบาลพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย

องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในสังกัดจังหวัดมหาสารคาม มีรายชื่อแบ่งตามอำเภอและกิ่งอำเภอดังนี้

อำเภอเมืองมหาสารคาม ได้แก่ เขวา ลาดพัฒนา โคกก่อ แวงน่าง ดอนหว่าน ท่าสองคอน แก่งเลิงจาน ท่าตูม ห้วยแอ่ง เกิ้ง หนองปลิง บัวค้อ หนองโน

อำเภอโกสุมพิสัย ได้แก่ หัวขวาง ยางน้อย วังยาว แก้งแก เหล่า เขวาไร่ หนองเหล็ก หนองบอน หนองบัว โพนงาม แพง เขื่อน ยางท่าแจ้ง แห่ใต้ หนองกุงสวรรค์ เลิงใต้

อำเภอบรบือ ได้แก่ บรบือ กำพี้ บ่อใหญ่ โนนแดง หนองจิก หนองคูขาด โนนราสี หนองม่วง วังใหม่ วังไชย บัวมาศ หนองโก หนองค

อำเภอวาปีปทุม ได้แก่ หนองแสง เสือโก้ก ดงใหญ่ โพธิ์ชัย หัวเรือ งัวบา ขามป้อม หนองไฮ บ้านหวาย นาข่า ประชาพัฒนา แคน หนองทุ่ม หนองแสน โคกสี

อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย ได้แก่ ปะหลาน เม็กดำ นาสีนวล ราษฎร์เจริญ เวียงสะอาด เมืองเตา ลานสะแก ก้ามปู เวียงชัย หนองบัว ราษฎร์พัฒนาเมือง

อำเภอเชียงยืน ได้แก่ เชียงยืน หนองซอน ดอนเงิน นาทอง เสือเฒ่า กู่ทอง โพน

อำเภอนาเชือก ได้แก่ นาเชือก หนองกุงเขวาไร่ หนองเม็ก สำโรง หนองเรือ ปอพาน หนองโพธิ์ หนองแดง สันป่า

อำเภอนาดูน ได้แก่ หัวดง ดงบัง ดงยาว หนองไผ่ หนองคู ดงดวน กู่สันต

อำเภอกันทรวิชัย ได้แก่ โคกพระ ขามเรียง นาสีนวล เขวาไร่ ศรีสุข มะค่า ท่าขอนยาง กุดใส้จ่อ คันธารราษฎร์ ขามเฒ่า

อำเภอยางสีสุราช ได้แก่ ยางสีสุราช นาภู แวงดง หนองบัวสันตุ ขามเรียน บ้านกู่ ดงเมือง

อำเภอแกดำ ได้แก่ แกดำ มิตรภาพ วังแสง โนนภิบาล หนองกุง

กิ่งอำเภอกุดรัง ได้แก่ กุดรัง นาโพธิ์ เลิงแฝก หนองแวง ห้วยเตย

กิ่งอำเภอชื่นชม ได้แก่ ชื่นชม กุดปลาดุก หนองกุง เหล่าดอกไม้

(คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารจดหมายเหตุ. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว 2543)

1. การตั้งถิ่นฐาน

1.1 ร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณ

จากหลักฐานทางโบราณคดี เป็นที่เชื่อได้ว่าชุมชนของมนุษย์ได้มาตั้งถิ่นฐานใน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นเวลาประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว การขุดค้นที่บ้านเชียง ซึ่งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำสงครามตอนบนชี้ให้เห็นถึงชุมชนที่มีพัฒนาการทางเทคโนโลยีเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลกที่สามารถหลอมสำริดมาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้เช่นเดียวกับบ้านนาดี กิ่งอำเภอหนองนาคำ บ้านโนนนกทา อำเภอภูเวียง โนนเมือง อำเภอชุมแพ และโนนชัย อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ส่วนชุมชนอีกกลุ่มหนึ่งได้ตั้งถิ่นฐานเป็นบริเวณกว้าง บริเวณลุ่มน้ำชี และลุ่มน้ำมูลในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สุรินทร์ จนถึงอุบลราชธานี ซึ่งมีรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่มีสีขาวมีเนื้อบางและผาด้วยไฟที่มีความร้อนสูง มีทั้งลายเขียนสี ลายเชือกทาบ และแบบชุบน้ำโคลนสีแดง ทั้งยังมีการขีดเป็นเส้นตรงสั้นๆ 4-5 เส้น ในชั้นดินต่ำสุดมักจะพบภาชนะดินเผาแบบหนาและหยาบ ไม่มีลายเขียนสี ซึ่งกลุ่มนี้จัดเป็นกลุ่มทุ่งกุลา สมัยทวารวดี นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูเข้ามา จึงเกิดชุมชนขึ้นตามเส้นทางของวัฒนธรรมดังกล่าวอย่างหนาแน่นบริเวณจังหวัดชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด ยโสธร และอุบลราชธานี ซึ่งพบร่องรอยของชุมชนขนาดใหญ่ที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ และพบโบราณสถานอันเนื่องในพุทธศาสนา เช่นเสมาหิน โบสถ์ วิหาร สถูปเจดีย์หลายแห่ง เมืองสำคัญ ได้แก่

เมืองกาหลง ที่อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ
เมืองโบราณที่วัดพระธาตุบ้านเกิ้ง ที่อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ
เมืองกันทรวิชัย ที่อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
เมืองฟ้าแดดสงยาง ที่อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์
เมืองนครจัมปาขัณฑ์ ที่อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
เมืองนครจัมปาศรี ที่อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

นครจัมปาศรี เป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่สมัยทวารวดีที่มีคูน้ำล้อมรอบ และมีการอยู่อาศัยสืบต่อจนถึงสมัยลพบุรี มีซากเจดีย์ทวารวดีหลายแห่ง กลางเมืองมีเนินศาสนสถานก่อด้วยศิลาแดงชาวบ้านเรียกว่า ศาลานางขาว เป็นที่พบศิลาขอมที่เอ่ยถึงพระนามกษัตริย์ พระบาทกัมรเตงอัญศรีวรมันรนเทวะ ซึ่งอาจจะหมายถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 หรือพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ก็เป็นได้ สมัยลพบุรี การแพร่เข้ามาของวัฒนธรรมขอมยังลุ่มน้ำมูล-ชีนั้น ส่วนใหญ่เข้ามาทางช่องเขาในเทือกเขาพนมดงรักนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 หรือตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 เป็นต้นมา ทั้งนี้เพราะปรากฏโบราณสถานที่เป็นศาสนสถานศิลาแลงอยู่เป็นระยะตั้งแต่บริเวณลุ่มน้ำมูลผ่านไปทางจังหวัดชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด อุดรธานีไปทางหนองคายและเวียงจันทน์ กล่าวคือ ปราสาทหินศิลปะขอมมากมายอยู่ในเขตลุ่มน้ำมูล แล้วปรากฏเป็นแนวมาที่ปรางค์กู่ในอำเภอเมืองชัยภูมิ ซึ่งมีหลักฐานจารึกพระนามพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่กู่แก้ว อำเภอเมืองขอนแก่นก็มีศิลาจารึก

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งระบุถึงการสร้างอโรคยศาล ทั้งยังพบประติมากรรมพระโพธิสัตว์วัชรธรที่เป็นศิลปะแบบบายน ซึ่งมีรูปแบบเดียวกับที่พบที่กู่สันตรัตน์ที่อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

ต่อจากขอนแก่นขึ้นไปยังเมืองหนองหานน้อย หรืออำเภอวาปีปทุม แยกไปทางอำเภอบ้านผือ อำเภอท่าบ่อ เวียงคุก และข้ามแม่น้ำโขง (ของ) ไปยังเมืองทรายฟอง หรือในตำนานเรียกว่าเมืองเวียงคำ

1.2 การเข้ามาของกลุ่มชนวัฒนธรรมล้านช้าง

ในพงศาวดารของ สีลา วีระวงศ์ ตลอดจนพงศาวดารชาติลาวของเจ้ากำหมั้น วงกตรัตนะ ได้กล่าวถึงชุมชนลุ่มน้ำโขงที่ตั้งอย่างเป็นปึกแผ่นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 หลายเมือง เช่น ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมีเมืองพวน เมืองเชียงดงเชียงทอง เมืองเวียงคำ เมืองหลวงน้ำทา เมืองแก่นท้าว เมืองโคตรบอง ส่วนชุมชนที่อยู่ฝั่งขวา แม่น้ำโขงมี

เมืองปากห้วยหลวง (ต่อมา คือ เมืองโพนพิสัย)

เมืองหนองหานน้อย (ต่อมาคือ เมืองกุมภาวาปี)

เมืองหนองหานหลวง (ต่อมาคือ เมืองสกลนคร)

เมืองหนองบัว (ต่อมา คือ เมืองหนองบัวลุ่มภู และเปลี่ยนเป็นหนองบัวลำภู) และเมืองสามหมื่น (สันนิษฐานว่าคงเป็นบ้านแก้ง อำเภอภูเขียว ที่มีพระธาตุหนองสาม หมื่นตั้งอยู่ที่นั่น) กลุ่มอพยพเข้ามาสู่ตอนกลางลุ่มน้ำชี ที่เป็นกลุ่มใหญ่มีผู้นำที่เข้มแข็ง และเป็นบรรพบุรุษของชาว มหาสารคาม คือ กลุ่มญาครูวัดโพนสะเม็ก

อย่างไรก็ตาม เมืองมหาสารคามเมื่อแรกตั้งยังต้องขึ้นอยู่ในความดูแลบังคับบัญชาของพระขัติยวงษา (จัน) เจ้าเมืองร้อยเอ็ด โดยเฉพาะถ้าเป็นคดีความใหญ่เป็นมหันตโทษก็ต้องส่งไปให้พระขัติวงษาพิจารณาตัดสินใจ ที่สำคัญยิ่งก็คือ พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระเจริญราชเดช (กวด) จะต้องพากรมการเมืองชั้นผู้ใหญ่หรือที่เรียกว่า อาญา 4 ผู้ช่วยอาญา 4 และกรมการเมืองไปร่วมพิธีที่เมืองร้อยเอ็ดร่วมกับพระขัติยวงษา ปีละ 2 ครั้ง คือในวันตรุษ (เดือน5) และวันสารท (เดือน10) ทั้งนี้เพราะถือว่าเมืองมหาสารคามเพิ่งตั้งใหม่ ยังไม่คุ้ยเคยกับธรรมเนียมปฏิบัติ จนกระทั่งถึงปีพุทธศักราช 2412 เมืองมหาสารคามจึงแยกตัวออกจากเมืองร้อยเอ็ด ขึ้นต่อกรุงเทพฯ โดยตรง เมืองมหาสารคามจึงได้เปลี่ยนสภาพจากเมืองเล็กที่ขึ้นต่อเมืองร้อยเอ็ด มาเป็นเมืองใหญ่ที่ขึ้นต่อกรุงเทพฯ โดยตรง ความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ จึงเกิดขึ้นในเมืองมหาสารคามอีกช่วงหนึ่งดังจะกล่าวต่อไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

1.3 วิเคราะห์ที่มาของชื่อเมือง "มหาสารคาม"

การสร้างบ้านแปงเมือง ในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกหรือที่ต่อมาเรียกหัวเมืองเหล่านี้ว่าภาคอีสานนั้นนับตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา การตั้งเมืองมีวิธีการและขั้นตอนไม่ค่อยยุ่งยากนัก ดังที่หลวงผดุงแคว้นประจันต์ (จันทร์ อุตตรนคร) เขียนไว้ในหนังสือ ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ตอนหนึ่งว่า เดิมก็เป็นบ้านหนึ่งๆ ซึ่งมีผู้คนอยู่มากหลายสิบหลังคาเรือนเป็นบ้านที่ทำเลดีคืออยู่ใกล้แม่น้ำ และบึงหนองใหญ่ และมีท้องทุ่งที่ควรจะทำนาได้มาก ทั้งป่าดงที่จะทำไร่ก็บริบูรณ์ดี และผู้คนซึ่งอยู่ในบ้านนั้น ค่อนข้างจะมั่งคั่งด้วยทรัพย์เงินทองกว่าบ้านอื่นธรรมดาที่อยู่ใกล้เคียง หรือบางทีผู้ที่เป็นหัวหน้าในบ้านนั้นมีสติปัญญาดีมีผู้คนนับถือมาก ก็พากันคิดจัดรวบรวมขอร้องต่อมหานครอันตนได้ขึ้นอยู่ เพื่อได้รับอนุญาตตั้งบ้านนั้นขึ้นมาเป็นเมือง ครั้นได้รับอนุญาตแล้วก็ตั้งขึ้นเป็นเมือง

2. ลำดับการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

นับจากวันที่ 22 สิงหาคม พุทธศักราช 2408 เป็นวันที่ทางราชสำนักกรุงเทพฯ ได้มีสารตราตั้งเมืองมหาสารคาม เป็นต้นมา ความเปลี่ยนแปลงในเมืองมหาสารคาม ได้เกิดขึ้นหลายด้าน ที่สำคัญได้แก่

1.1 การปกครอง

โครงสร้างของระบบการปกครองของเมืองมหาสารคาม ก็เหมือนกับหัวเมืองต่างๆ ในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกทั้งหลาย ซึ่งได้มาจากรูปแบบการปกครองของอาณาจักรล้านช้างเพียงแต่ดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพบ้านเมืองของตนเอง

1.2 บทบาท และภาระหน้าที่ของเจ้าเมือง

ในตราสารตั้งเมืองทุกเมืองทางราชสำนักกรุงเทพฯ จะต้องระบุไว้เป็นหลักเกณฑ์เดียวกัน ทั้งหมด เพียงแต่รายละเอียดปลีกล่อยแตกต่างกันบ้างเท่านั้น สำหรับเมืองมหาสารคาม ทางราชสำนักกรุงเทพฯ ได้กำหนดบทบาทภาระหน้าที่ของเจ้าเมือง และกรมการเมืองไว้ดังนี้

ให้พระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคาม อยู่ในบังคับบัญชาพระชัติวงษา อุปฮาช ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองร้อยเอ็ด ให้อรรคฮาช อรรควงษ์ วรบุตร และบรรดาท้าวเพียในเมืองมหาสารคามอยู่ใต้บังคับบัญชาเจ้าเมืองในสิ่งที่ชอบด้วยราชกร ต่อมาภายหลังเมื่อยกฐานะเป็นเมืองใหญ่แล้วไปขึ้นกับกรุงเทพฯ โดยตรง จึงไม่ต้องไปฟังบังคับบัญชาของเมืองร้อยเอ็ด

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ให้เจ้าเมือง อรรคยาช อรรควงษ์ วรบุตร ปรึกษาหารือหาทางทำนุบำรุงท้าวเพีย ไพร่พลเมืองให้ได้ทำไร่นาให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนหาวิธีการที่จะได้ผู้คนมาอยู่ในเมืองมหาสารคามเพิ่มขึ้น

ชำระคดีความของราษฎรโดยยุติธรรม ถ้าเป็นคดีใหญ่ ให้ส่งไปยังเมืองร้อยเอ็ดตามอย่างธรรมเนียมเมืองเล็กขึ้นกับเมืองใหญ่ และอย่าให้คดีความค้างช้าจนราษฎรได้รับความเดือดร้อน

ให้กำชับกำชา ห้ามปราบท้าวเพียราษฎร อย่าให้คบหาพากัน กินฝิ่น-สูบฝิ่น-ขายฝิ่น-ซื้อฝิ่น จะอนุญาตให้เฉพาะในหมู่คนจีน และเจ้าภาษีฝิ่นเท่านั้น

ให้กำชับกำชา ดูแลตักเตือนไม่ให้ราษฎรประพฤติตัวเป็นโจรผู้ร้าย ลักทรัพย์สิ่งของกดขี่ข่มเหงราษฎร

ให้กระทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา กระทำสัตยานุสัจต่อราชสำนักกรุงเทพฯ ปีละ 2 ครั้ง ในวันตรุษและวันสารท ในระยะแรกให้ไปกระทำพิธีร่วมกับเมืองร้อยเอ็ด

ร่วมกับเมืองใกล้เคียงปักปันเขตแดนเมืองให้เห็นชอบทุกฝ่ายจะได้ไม่เป็นที่ทะเลาะวิวาทกันในภายหน้า แล้วใช้เสาไม้แก่นปักไว้เป็นเขตแดน

ให้มีน้ำใจเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา สร้างวัดวาอาราม และทำนุบำรุงพระภิกษุ สามเณร ให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบไป ซึ่งพระเจริญราชเดชได้สร้างวัดขึ้นหลายวัด เช่น วัดเหนือ (หมายถึงเหนือทางต้นน้ำ ปัจจุบันคือวัดมหาชัย) วัดกลาง (วัดอภิสิทธิ์) และวัดใต้ (วัดอุทัยทิศ)

ส่งส่วยผลเร่ว โดยแบ่งชายฉกรรจ์ของเมืองมหาสารคามเป็น 3 ส่วนสองส่วนนั้นให้เรียกเก็บส่วย แล้วส่งลงไปกรุงเทพฯ อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้ใช้ในราชการในเมืองมหาสารคาม ซึ่งเมืองมหาสารคามจะต้องเรียกเก็บจากชายฉกรรจ์คนละ 2 บาทหรือเป็นผลเร่ว คนละ 6 กิโลกรัมต่อปี ทั้งยังต้องทำบัญชีชายฉกรรจ์แจ้งลงไปยังราชสำนักกรุงเทพฯ ให้ชัดแจ้ง

1.3 บทบาทและหน้าที่ของประชาชน

จากสารตราเจ้าพระยาจักรี มาถึงพระขัติยวงษา เรื่องขนานนามบ้านลานกุดยางใหญ่เป็นเมืองมหาสารคามนั้น นอกจากจะเกี่ยวข้องกับการตั้งเมืองและหน้าที่ของเจ้าเมืองแล้ว ยังพบว่าประชาชนจะต้องมีบทบาทและหน้าที่ดังนี้

1 ประกอบอาชีพ ทำมาหากิน เพื่อเลี้ยงครอบครัว ซึ่งจะทำให้บ้านเมืองความอุดสมบูรณ์ มั่นคั่ง ดังข้อความตอนหนึ่งว่า....ให้ครอบครัวไพร่พลเมืองให้ได้ทำไร่นา ทำมาหากินเปนภาคภูมให้บ้านให้เมือง บ?ริยบูรร มังคังขึ้นจงได้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

2 ถึงฤดูกาลจะต้องไปเก็บผลเร่วมาส่งส่วย ตามปกติจะเป็นช่วงประมาณเดือน 9-10 ซึ่งผลเร่วสุก แล้วนำมาผึ่งแดดหรือรมควันให้แห้ง แล้วส่งเป็นส่วยในอัตรา 10 เลกต่อผลเร่ว 1 หาบ ซึ่งหมายความว่า ชายฉกรรจ์คนหนึ่งจะต้องหาผลเร่วให้ได้ 6 กิโลกรัมต่อปี หรือหากไม่สามารถหาผลเร่วได้ จะต้องหาเงินมาจ่ายเป็นส่วยคนละ 2 บาท หรือทองคำคนละ 1 สลึง หรือยางรัก คนละ 1 ทะนาน

3 ข้อห้ามสำคัญคือ ห้ามคบหาพาพันกันสูบ-กิน-ขาย-ซื้อฝิ่นและห้ามทำตัวเป็นโจร ผู้ร้ายลักทรัพย์สิ่งของราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อน

1.4 ความเปลี่ยนแปลงในเมืองมหาสารคามช่วงพุทธศักราช 2408-2432 หลังจากตั้งเมืองมหาสารคามในปี พุทธศักราช 2408 แล้ว เหตุการณ์ในเมืองร้อยเอ็ดก็เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรง ระหว่างพระขัติยวงษ (จัน) กับราชวงษ์ (สาร) บุตรพระพิไสยสุรยวงษ์ จนในที่สุดพระขัติยวงษา (จัน) ต้องลาออกจากตำแหน่ง แล้วราชวงษ์ (สาร) ได้เป็นพระขัติยวงษา เจ้าเมืองร้อยเอ็ด ประกอบกับพระเจริญราชเดช (กวด) เจ้าเมืองมหาสารคามมีความขัดแย้งกับ พระขัติยวงษา (สาร) ด้วยเรื่องสมัยพ่อของทั้งสองฝ่ายเป็นทุนอยู่แล้วพระขัติยวงษา (สาร) มีนิสัยดุร้าย เมืองมหาสารคาม กับเมืองร้อยเอ็ดจึงมีเรื่องกราวกล่าวโทษฟ้องร้องกันอยู่เสมอๆ ในที่สุดทางราชสำนักกรุงเทพฯ จึงให้เมืองมหาสารคามแยกออกจากการเป็นเมืองขึ้นของเมืองร้อยเอ็ดแล้วให้ขึ้นกับกรุงเทพฯ โดยตรง

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ประวัติความเป็นมาของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามได้เริ่มตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2473 ในสมัยที่ขุนประสงค์จรรยาเป็นศึกษาธิการ จังหวัดมหาสารคามในฐานะโรงเรียนประถมวิสามัญ เปิดสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และประถมศึกษาปีที่ 5 และฝึกหัดครูกสิกรรมขั้นต่ำ สอนเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และประถมศึกษาปีที่ 5 เท่านั้นจนถึงปี พ.ศ. 2478

ในปี พ.ศ. 2479 โรงเรียนได้เปลี่ยนไปใช้หลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตร (ประเภท ข) ของกระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2481 ได้เปลี่ยนไปใช้หลักสูตรประกาศนียบัตรกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2481

ในปี พ.ศ. 2483 ได้เปิดรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 พิเศษขึ้นอีกหนึ่งชั้น ในปี พ.ศ. 2485 ได้ยุบเลิกชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 พิเศษและได้ใช้หลักสูตรครูประชาบาล (ป.บ.) มาแทนจนปี พ.ศ. 2488 กระทรวงศึกษาธิการได้โอนเงินอุดหนุนนักเรียนฝึกหัดครู หนึ่งชั้นเรียนเป็นการชั่วคราว

ต่อมาในปี พศ 2498 ได้ยุบเลิกประกาศนียบัตรครูมูล (ป.)ใช้หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (ป.กศ.) แทน โรงเรียนเปลี่ยนฐานะเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูมหาสารคาม

เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2505 ได้ยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูมหาสารคามเป็นวิทยาลัยครูมหาสารคาม ขยายการเรียนการสอนถึงระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง (ป. กศ. ชั้นสูง) มีนายวิสาล ศิวารัตน์ ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการคนแรก

ปี พ.ศ. 2518 ได้ขยายการเรียนการสอนถึงระดับปริญญาตรี (ครุศาสตรบัณฑิต) เปิดสอนวิชาเอกภาษาไทยวิชาเอกภาษาอังกฤษ และวิชาเอกสังคมศึกษา

ปี พ.ศ. 2519 ได้มีการจัดระบบงานใหม่ตามพระราชบัญญัติวิทยาลัยครู พ.ศ. 2518 ตำแหน่งหัวหน้าสถานศึกษาเปลี่ยนจากผู้อำนวยการเป็นอธิการ โดยมี นายอรุณ มุขสมบัติ ได้ดำรงตำแหน่ง อธิการคนแรก

ปี พ.ศ. 2528 วิทยาลัยครูมหาสารคามได้เปิดสอนสาขาวิชาการอื่นซึ่งเป็นการขยายฐานทางวิชาการเพื่อสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น คือเปิดสอนสาขาวิชาการศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ และสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ โดยเปิดสอนทั้งในระดับอนุปริญญา ระดับปริญญาตรี หลักสูตร 4 ปีการเรียนการสอนระดับปริญญาตรีเปิดสอนในโปรแกรมวิชาต่างๆ มากกว่า 40 โปรแกรมวิชา ตามหลักสูตร ปริญญาครุศาสตร์บัณฑิต ศิลปศาสตร์บัณฑิต และวิทยาศาสตร์บัณฑิต

ปี พ.ศ. 2535 วิทยาลัยครูทุกแห่งได้รับพระราชทานนามว่า " สถาบันราชภัฏ "ใช้คำภาษาอังกฤษว่า " Rajabhat Institute " แล้วต่อท้ายด้วยชื่อเดิมหรือชื่อจังหวัด นามนี้ได้รับพระราชทานเมื่อ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2535

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ปี พ.ศ. 2538 สถาบันราชภัฏมหาสารคามได้ดำเนินงานตาม พ.ร.บ. สถาบันราชภัฏ พ.ศ. 2538 ตั้งแต่วันที่ 19 มกราคม 2535 เป็นต้นมา พัฒนาการของสถาบันราชภัฏมหาสารคาม ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2473 เมื่อนับมาถึงปี 2542 นี้ สถาบันราชภัฏมหาสารคาม มีอายุครบ 69 ปี ปัจจุบันสถาบันราชภัฏมหาสารคามจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติสถาบันราชภัฏ พ.ศ. 2538 และแผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ 8 พ.ศ. 2540-2544 มี รศ. ดร. สุวกิจ ศรีปัดถา เป็นอธิการบดี สถาบันราชภัฏมหาสารคาม เปิดสอนในระดับอนุปริญญา และปริญญาตรีจำนวน 52 โปรแกรมวิชา จำแนกเป็น 3 ปริญญา คือ ครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.) ศิลปศาสตร์บัณฑิต (ศศ.บ.) และวิทยาศาสตร์บัณฑิต (วท.บ.) จุดเน้นอันสำคัญของสถาบันราชภัฏคือ " เป็นสถาบันการศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น " และจะเปิดสอนในระดับปริญญาโท ปริญญาเอกต่อไปในอนาคต

ปี พ.ศ. 2547 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ. 2547 ซึ่งส่งผลให้สถาบันราชภัฏมหาสารคาม เปลี่ยนสถานะเป็น

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ตั้งแต่วันที่ 15 มิถุนายน 2547 เป็นต้นไป และได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น "มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม" ใช้ชื่อภาษาว่า "Rajabhat Maha sarakham University"

ปัจจุบันมี รศ.ดร.สมเจตน์ ภูศรี เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ที่ตั้งของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ที่ตั้ง เลขที่ 80 ถนน นครสวรรค์ ต.ตลาด อ.เมือง จ.มหาสารคาม 44000 โทรศัพท์ โทร. 0-4372-2118-9 โทรสาร. 043-721117 โฮมเพจ http://www.rmu.ac.th

ปณิธาน

วิชาการเป็นเลิศ ประเสริฐคุณธรรม นำชุมชนพัฒนา

ปรัชญา

การศึกษาเพื่อการพัฒนา

วิสัยทัศน์

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เป็นมหาวิทยาลัยชั้นนำที่มีคุณภาพมาตรฐาน สามารถขับเคลื่อนท้องถิ่นและสังคมให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

พันธกิจ

1. ผลิตบัณฑิตให้มีความรู้คู่คุณธรรมและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต
2. ดำเนินการวิจัยและสร้างองค์ความรู้ ที่เหมาะสมต่อการพัฒนาท้องถิ่นและสังคม
3. ให้บริการทางวิชาการแก่สังคม
4. เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในคุณค่า ความสำนึก และความภูมิใจในวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชาติ
5. ผลิตและพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่เหมาสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง
6. ศึกษาและแสวงหาแนวทางพัฒนาเทคโนโลยีพื้นบ้านและเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้เหมาะสมกับการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น